

CONTOURENSCHETS OMGEVINGSVISIE FRYSLÂN

*‘Bestuurlijke richting voor de
vernieuwing van de Omgevingsvisie’*

Inhoud

Toekomstbeeld: Fryslân in 2050 3

Deel 1: een nieuwe omgevingsvisie

1. Hoofdstuk 1 Een nieuwe omgevingsvisie 7

- 1.1 Waarom een nieuwe omgevingsvisie 7
- 1.2 Van Contourenschets naar Omgevingsvisie: Planning en Samenwerking 8
- 1.3 Doel van de omgevingsvisie 8
- 1.4 Leeswijzer 9

2. Hoofdstuk 2 Onze rol en belangen in de Friese leefomgeving 10

- 2.1 De omgevingswet als instrumentarium 10
- 2.2 Sturingsfilosofie en bestuursstijl 10
- 2.3 Langjarige koers 11
- 2.4 Onze belangen in relatie tot gemeenten, Wetterskip en Rijk 12

3. Hoofdstuk 3 Fryslân in een veranderende wereld; de belangrijkste opgaven waar we voor staan 14

- 3.1 Trends en Ontwikkelingen 14
- 3.2 De grootste opgaven waar we in Fryslân voor staan 18
- 3.3 Complexe opgaven en afhankelijkheden of uitdagingen. 18

Deel 2: De contouren voor de Nieuwe omgevingsvisie

4. Hoofdstuk 4 Ambitie en leidende principes 23

- 4.1 Ambitie 23
- 4.2 Bewegingen en leidende principes 24

5.	Hoofdstuk 5 Overkoepelende opgaven	27
5.1	Voortbouwen op landschap, cultuurhistorie en erfgoed in relatie tot ruimtelijke kwaliteit	27
5.2	Klimaatadaptatie: water en bodemsysteem belangrijk	28
5.3	Veilige en gezonde leefomgeving	29
6.	Hoofdstuk 6 Drie samenhangende bewegingen	31
6.1	Beweging 1: een sterke landbouw en natuur in een klimaatbestendig Fryslân	32
6.2	Beweging 2: naar een fossielvrije en circulaire samenleving	37
6.3	Beweging 3: Naar sterke steden en dorpen, in een leefbaar, vitaal en verbonden Fryslân	42
6.4	Contouren in samenhang: richtinggevende keuzes	47
7.	Hoofdstuk 7 Gebiedsgerichte contouren	50
7.1	Waddengebied: Waddenzee en Waddeneilanden	50
7.2	Kleigebied Oostergo en Westergo, inclusief IJsselmeer	51
7.3	Veengebied: klei-op-veen-gebied, veenpolders en veenweidegebied	52
7.4	Zandgebied: Noordelijke Wouden, Zuidelijke Wouden, (incl. beekdalen) en Gaasterland	53
8.	Hoofdstuk 8 Vervolg	54
8.1	Vervolproces: naar een ontwerp Omgevingsvisie	54
8.2	Aanpak volgende fase: regie, verkenning en bestuurlijke richting	54
8.3	Tijdsplanning	55

Toekomstbeeld: Fryslân in 2050

Hoe zou Fryslân eruit kunnen zien in de toekomst? Het is een vraag waar geen pasklaar antwoord op is te geven. Vele scenario's, afslagen en richtingen zijn mogelijk, waardoor een uitgetekend toekomstbeeld niet aan de orde is. Toch is nadenken over deze vraag wel belangrijk. Want al kunnen we niet voorspellen hoe het er echt uit zal gaan zien, door trends, ontwikkelingen en voorspelde kantelpunten, kunnen we wel richting geven aan gewenste oplossingen. Kunnen we zorgen dat we toewerken naar een Fryslân waar we goed kunnen leven, wonen, werken en recreëren. Kortom: sturen op het bereiken van een goede leefomgeving. Dat is precies wat het instrument Omgevingsvisie doet. Niet alleen voor nu, maar ook voor straks en later. Zodat we voorbereid zijn op de opgaven waar we voor staan en tegelijk het verhaal van Fryslân behouden en verder brengen.

Hoe zou Fryslân eruit kunnen zien in de toekomst?

Waterrijk, weids en smûk; in 2100 hebben we de omstandigheden van de ondergrond omarmd en dat heeft ervoor gezorgd dat er diversiteit is ontstaan in de Friese leefomgeving. Door het benutten en hergebruiken van erfgoed bouwen we eigentijds voort op onze rijke historie. Het benadrukt de verschillen (ruimtelijk, economisch en maatschappelijk) tussen de gebieden. Niet alleen zien we dat in het landschap, maar ook in de dorpen en steden, met een diversiteit aan woningtypen, ondernemers en inwoners. Met deze strategie hebben we het “verhaal van Fryslân” kracht bijgezet.

Fryslân is onderdeel van een sterke noordelijke regio, met gezonde en aantrekkelijke woonplekken, en slim ruimtegebruik waarbij innovatieve vormen van landbouw en bedrijvigheid en een divers mobiliteitssysteem ervoor hebben gezorgd dat mensen graag wonen en werken in deze regio. Noord-Nederland biedt een gezonde leefomgeving met gelijke kansen voor iedereen en profiteert volop van uitstekende verbindingen met andere provincies en de aansluiting op het (inter)nationaal stedelijk netwerk. Onderwijsinstellingen, kennisclusters en bedrijven zijn optimaal met elkaar verbonden en wisselen kennis, mensen en vaardigheden uit. Jonge mensen kunnen hierdoor op alle niveaus werk vinden en hoeven hiervoor niet meer naar elders te verhuizen. De steden hebben een schaa sprong gemaakt in omvang en in een divers woningaanbod en hoogwaardige stedelijke voorzieningen en kwaliteiten die alle inwoners van Fryslân ten goede komen. Ook de dorpen hebben zich ontwikkeld tot vitale woon- en werkgemeenschappen met hun eigen kwaliteiten in het landelijk gebied. We hebben een energie- en mobiliteitssysteem dat deze economie ondersteunt. In 2100 is de samenhang van steden, dorpen en buurtschappen versterkt, waarbij ze elkaars eigenschappen en voorzieningen benutten. De Friese identiteit en de weerspiegeling daarvan in de verschillende steden, dorpen en in het landschap worden optimaal ingezet. Deze kwaliteiten geven kleur aan de Friese economie. Vooral het stedelijk netwerk heeft een functie qua voorzieningen en werkgelegenheid voor het omliggende gebied.

We benutten voor onze gastvrijheidseconomie de iconische uitstraling van het Waddengebied, de Friese Elfsteden, het merengebied en de verscheidenheid aan landschappen. Natuur- en cultuurtoerisme, bezinningstoerisme en agrotourisme zijn tot wasdom gekomen, ondersteund door aantrekkelijke recreatieve routenetwerken over land en water.

In het midden van Fryslân heeft een omslag in het landgebruik plaats gevonden zodat hier een ander landschap is ontstaan. De agrarische ondernemers beheren dit land op zo'n wijze dat er meer ruimte is gekomen voor water. We zien daar een mozaïek van verschillende agrarische bedrijven. Energie opwekken en water bergen gaan samen met de teelt van bouwmaterialen die worden benut in de circulaire bedrijvigheid. De steden en dorpen rondom dit groen-blauwe hart van Fryslân profiteren van gastvrije natuur en diverse vormen van watergebonden recreatie, maar ook van de ligging aan de boezem. Door het opwaarderen van vaarwegen (onze blauwe ruggengraat) is het vervoer over water van goederen en mensen toegenomen en zijn we koploper in Europa op het gebied van innovatie en circulariteit.

Natuur is integraal onderdeel van de leefomgeving. Landbouw en natuur, bebouwd gebied en groene omgeving, zijn onderling verbonden. Dit draagt bij aan een robuust natuursysteem waar de huidige natuurgebieden onderdeel van uit maken. Landbouw is de drager van ons Friese landschap. Juist daardoor liggen er gebiedsspecifieke kansen. Zo zien we de hoogproductieve voedselvoorziening meer op de klei zitten met gewassen die de verzilting aan kunnen. Fryslân is expert op het gebied van een gezond water- en bodemsysteem en de omgang met verzilting. Onze kennis hierover delen we met heel Europa. Ondernemers hebben zelf keuzes gemaakt

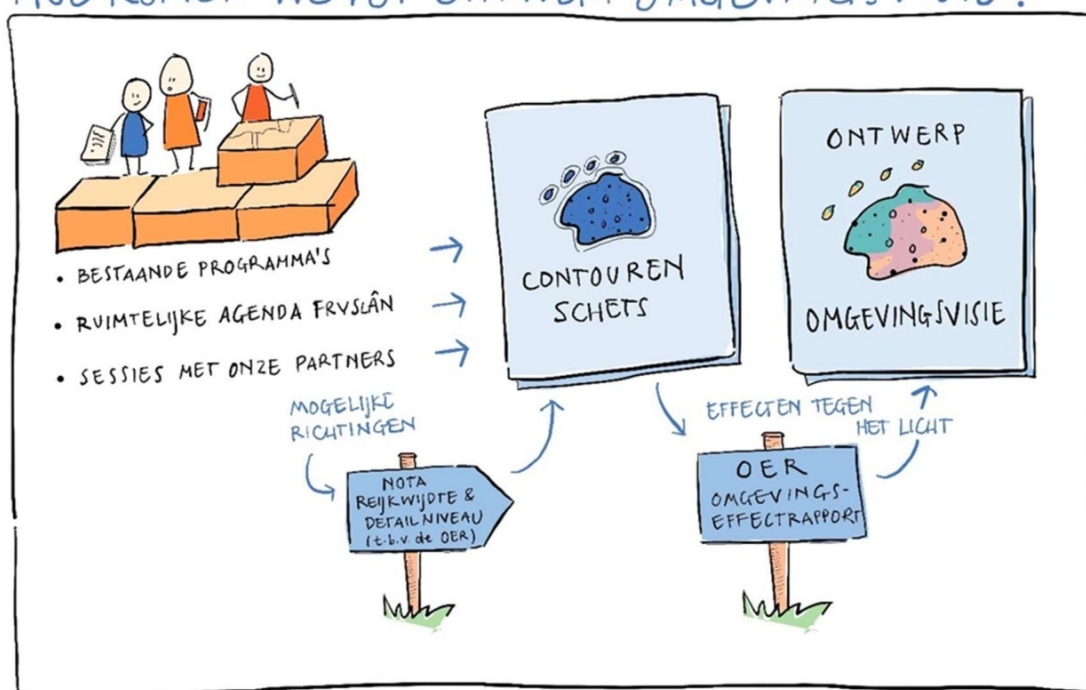
over richting en vernieuwing in het veenweidegebied. We zijn fossielvrij in 2050. Onze eigen energie opwekken en opslaan is een vanzelfsprekend onderdeel geworden van onze leefomgeving. Oude zonnenvelden en windturbineclusters, aangelegd in de vorige decennia, zijn opgeruimd. Er is nu een beperkt aantal grote opwekclusters (wind of andere energiebron zoals waterstof of een Small Modular Reactor (SMR)) om pijlers van de economie, zoals watertechnologie, voedselproductie en het produceren en benutten van circulaire materialen, van schone energie te voorzien. Energiehubs nabij grote energieverbruikers in de provincie zorgen voor efficiënte uitwisseling van energie; het energienetwerk wordt nergens overbelast. Opslag- en verdeelstations staan op de hoge droge delen bij de steden. Zonnepanelen zijn gecombineerd met andere functies, zoals water-opslag/berging, overkappingen voor parkeren en opslag voor bijvoorbeeld circulaire bouwmaterialen. Bij deze creatieve en multifunctionele oplossingen staat ruimtelijke kwaliteit voorop, waardoor Fryslân gezien wordt als inspiratiebron. De Waddenei-landen maken gebruik van blue energy, getijdenenergie en grootschalige batterijen, waardoor ze vrijwel energieneutraal zijn. Wijken in de grote steden hebben lokale warmtenetten op geothermie, aquathermie of restwarmte in combinatie met seizoensopslag. Biogas wordt gebruikt op het platteland en in panden die lastig te isoleren zijn of als back-up voor het warmtenet.

Elke plaats zet in op eigenheid en daaraan verbonden functies en voorzieningen. De één richt zich op zorg, onderwijs, media, kringlopen en watertechnologie, terwijl de ander een sterk cluster aan circulaire bedrijven heeft en positieve gezondheid en sport aan elkaar verbindt. De innovatieve maakindustrie en techniek hebben een thuisbasis. De watersportkernen en de Friese havenstad aan het Wad hebben de positie van Fryslân als waterprovincie versterkt. Elk dorp en elke stad heeft een band met het water. Het groenblauwe hart is een aaneenschakeling van waterrijke gebieden, waar allerlei functies (kunnen) worden gecombineerd. Het gebied is beperkt ontsloten over land, maar des te beter zijn de verbindingen over water. Waterwijken zijn gewilde woonplekken vanwege de dynamiek van de seizoenen (in de winter volledig drijvend en in de zomer soms droogval-lend). Het kleigebied wordt gekenmerkt door een wijdverbreid stelsel van waterlopen, waarin je nog steeds de patronen van oude geulen en prielen van voor de bedijking ziet. Er ontstaan ook weer nieuwe geulen en prielen omdat we regelmatig gebieden buitendijks laten opslibben. Op het zand zijn de beekdalen groene oases, doordat het water hier wordt vastgehouden.

Deel 1

Een nieuwe Omgevingsvisie

HOE KOMEN WE TOT ONTWERP OMGEVINGSVISIE?

Hoofdstuk 1 Een nieuwe omgevingsvisie

In maart 2024 is door Provinciale Staten de startnotitie voor het vernieuwen van de Omgevingsvisie vastgesteld. Het eerste tussenproduct in dit proces is deze contourenschets. Hierin brengen we de hoofdlijnen van de Friese Leefomgeving richting 2050 in beeld en bepalen we de hoofdkeuzes voor de nieuwe Omgevingsvisie. De basis ligt in onze ambities: in welke richting wensen we dat Fryslân zich beweegt naar 2050 en wat is daarvoor nodig. We gaan hierbij uit van een inspirerend, uitnodigend en hoopvol toekomstperspectief, dat antwoord geeft op de actuele ruimtelijke vraagstukken waar we voor staan. Wij zetten hiermee de eerste koers uit voor de vernieuwing van de Omgevingsvisie, met de belangrijkste keuzes en oplossingsrichtingen. De Omgevingseffectrapportage (OER), die nodig is bij een Omgevingsvisie, benutten we om de richtingen in de Contourenschets op hoofdlijnen te beoordelen. Daardoor krijgen we meer inzicht in de impact en doelbereik van de geformuleerde richtingen, die we gebruiken voor de Omgevingsvisie zelf.

1.1 Waarom een nieuwe omgevingsvisie

In 2020 stelden Provinciale Staten van Fryslân de Omgevingsvisie 'De romte diele' vast. Daarin staan op een hoog abstractieniveau de ambities en doelen voor de Friese Leefomgeving. Veel uitwerkingen zijn overgelaten aan sectorale beleidsprogramma's, zoals energie, economie, wonen, mobiliteit, water en landbouw. Hierdoor blijkt het lastig om samenhang en ruimtelijke afstemming te waarborgen. Bovendien zijn er nieuwe inzichten op het gebied van klimaat en energie, woningbouw, natuur en landbouw, gezondheid, mobiliteit en ontsluiting. Uit onze analyse van de Friese leefomgeving, de Leefomgevingsfoto, blijkt dat diverse kwaliteiten van de Friese leefomgeving tekortschieten. Als we doorgaan met het huidige beleid zullen veel opgaven niet of niet op tijd gehaald worden, boeken we in op kwaliteit en missen we kansen om zaken met elkaar te combineren en ruimte te besparen. De huidige urgente opgaven vragen ook op het niveau van een Omgevingsvisie om meer duidelijkheid, richting, en keuzes. Daarom gaan we de Omgevingsvisie vernieuwen.

In 2022 vroeg het Rijk de provincies om een Ruimtelijk Voorstel op te stellen voor de ontwikkeling van de Nota Ruimte. De provincie Fryslân gaf hieraan invulling met een Ruimtelijke Agenda. Deze agenda, samen met 'De romte diele', vormt het uitgangspunt voor de belangrijkste agendapunten bij de vernieuwing van de Omgevingsvisie.

Met het vernieuwen van de Omgevingsvisie kunnen we beter aansluiten op de ruimtelijke consequenties van de keuzes en streven we naar een integrale visie waarin opgaven elkaar versterken. En streven we naar een balans tussen het beschermen en benutten van de fysieke leefomgeving. Dit betekent dat er aandacht is voor een veilige en gezonde leefomgeving én voor economische en maatschappelijke ontwikkelingen. De basis van de huidige visie blijft het

vertrekpunt, maar de nieuwe zal concreter antwoord geven op de vragen hoe, met welke rol voor de provincie, en waar) ruimtelijke ontwikkelingen gewenst zijn.

1.2 Van Contourenschets naar Omgevingsvisie: Planning en Samenwerking

De planning is dat eind 2025 een ontwerp-Omgevingsvisie, inclusief een Omgevingseffectrapportage (OER), gereed is. Vervolgens wordt deze ter inzage gelegd en vindt in de loop van 2026 de besluitvorming door Provinciale Staten plaats.

Aan de Contourenschets ging een intensief proces vooraf met provinciale collega's, ambtelijke medewerkers en bestuurders van andere overheden en met maatschappelijke organisaties. Het samenwerkingstraject heeft duidelijk gemaakt dat provinciale sturing nodig is en zich meer op **bovenlokale opgaven** zou moeten richten. Daarnaast moeten de doelen in de nieuwe Omgevingsvisie niet alleen op Fryslân als geheel worden gericht, maar ook **aansluiten op de specifieke kenmerken en behoeften van de deelgebieden**. Tot slot is **intensievere samenwerking** essentieel om de opgaven daadwerkelijk te realiseren. Ook in de uitwerking naar een Omgevingsvisie blijven we samenwerken met deze partners. Zo streven we naar een breed gedragen visie die overheden en maatschappelijke organisaties verbindt en richting geeft aan de toekomst van Fryslân.

1.3 Doel van de omgevingsvisie

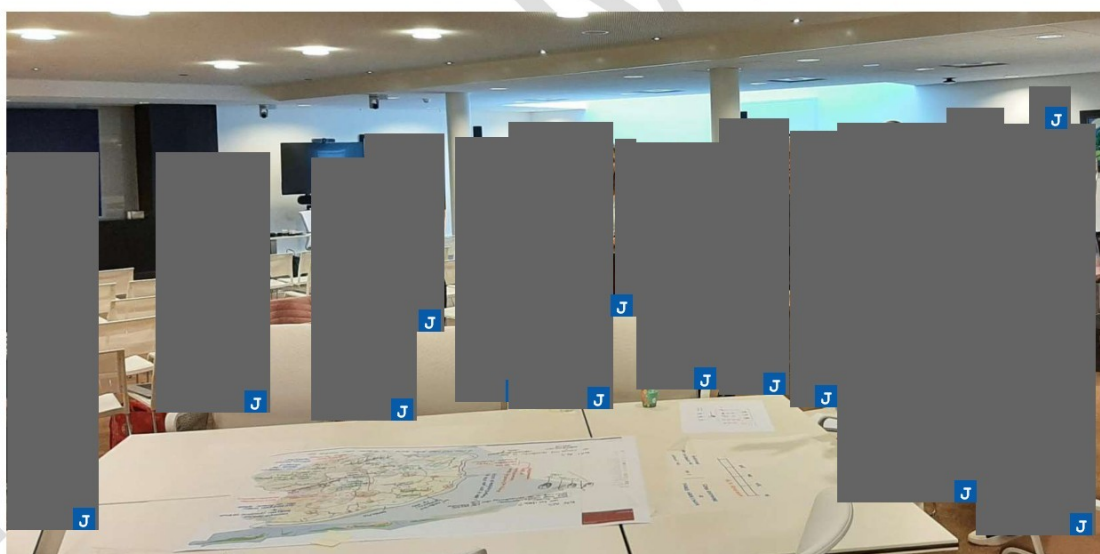
Onder de Omgevingswet heeft de Omgevingsvisie¹ de status van een strategisch beleidsdocument. Het biedt een integrale langetermijnvisie op de fysieke leefomgeving, waarbij thema's als ruimtelijke ordening, mobiliteit, milieu, natuur en economie in samenhang worden bekeken. Hoewel de Omgevingsvisie zelf geen juridisch bindende regels bevat, vormt zij wel de basis voor verdere uitwerking in omgevingsprogramma's, omgevingsverordening en gemeentelijke omgevingsplannen. Provinciale omgevingsprogramma's vertalen de ambities uit de Omgevingsvisie naar concrete maatregelen en uitvoeringsstrategieën. Ze bieden de flexibiliteit om thematische of gebiedsgerichte opgaven doelgericht aan te pakken en kunnen inspelen op veranderende omstandigheden. Hiermee geeft de provincie richting aan ruimtelijke ontwikkelingen en beleidskeuzes en zorgt zij voor een samenhangende aanpak van de opgaven waar Fryslân voor staat. De vernieuwde Omgevingsvisie biedt dan ook niet alleen een toekomstperspectief, maar dient ook als leidraad voor concrete maatregelen en gebiedsgerichte uitwerkingen door middel van een overzichtelijk aantal omgevingsprogramma's. Een Omgevingsvisie is een visie die cyclisch zal worden aangepast als nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen om nieuw beleid vragen. Ook kan op basis van de uitvoering en beleidsevaluatie besloten worden om het beleid bij te stellen.

¹ Omgevingswet artikel 3.2

1.4 Leeswijzer

Deze Contourenschets is opgebouwd uit twee delen. In deel 1 lichten we het instrument Omgevingsvisie toe en de ondersteunende instrumenten die hierbij een rol spelen. We schetsen de achtergrond: waar we vandaan komen en hoe we werken aan een vernieuwde Omgevingsvisie. We analyseren de belangrijkste opgaven voor Fryslân en leggen uit welke rol deze Contourenschets speelt in dat proces.

In deel 2 richten we ons op de toekomst. We formuleren de ambitie voor Fryslân op basis van de doelen en de analyse van de opgaven en beschrijven hoe we omgaan met de opgaven in relatie tot die ambitie. Vervolgens werken we deze contouren uit met daarin de ruimtelijke keuzes. Dit doen we per beweging, voor de overkoepelende opgaven en voor de vier gebieden binnen de provincie. Zo biedt deze Contourenschets een richtinggevend kader voor de Omgevingsvisie

Hoofdstuk 2 Onze rol en belangen in de Friese leefomgeving

2.1 De omgevingswet als instrumentarium

Onder de op 1 januari 2024 in werking getreden Omgevingswet, , hebben provincies een belangrijke rol in het **beheren en ontwikkelen van de fysieke leefomgeving**. De wet bundelt en vereenvoudigt bestaande regels hierover. Als provincie hebben we daarin zowel beleidsbepalende als coördinerende taken. Deze taken en verantwoordelijkheden omvatten onder andere:

- **Omgevingsvisie:** we stellen een Omgevingsvisie op waarin we onze strategische doelen en beleid voor de lange termijn vastleggen. Dit document biedt een integrale langetermijnvisie op de fysieke leefomgeving, waarbij ruimtelijke thema's in samenhang worden bekeken.
- **Omgevingsprogramma's:** Naast de Omgevingsvisie ontwikkelen we een overzichtelijk aantal programma's die concrete maatregelen en uitvoeringsstrategieën beschrijven om de gestelde doelen te bereiken. Deze programma's zijn uitvoeringsgericht en kunnen sectorale en gebiedsgerichte beleidsmaatregelen bevatten.
- **Omgevingsverordening, Instructieregels en toezicht:** De omgevingsverordening is het instrument waarmee we onze belangen in de fysieke leefomgeving borgen. Het bevat regels over ruimtelijke ordening, natuur, water en milieu, die bindend zijn voor gemeenten en andere partijen. De verordening zorgt voor samenhang, duidelijkheid en afstemming tussen overheden, met ruimte voor maatwerk per regio. Hiermee dragen we bij aan een duurzame en toekomstbestendige leefomgeving in Fryslân. En houden we toezicht op de uitvoering van gemeentelijk beleid en kunnen we, indien nodig, ingrijpen.
- **Omgevingsvergunningen:** In bepaalde gevallen is de provincie het bevoegd gezag voor de omgevingsvergunning, met name bij activiteiten met een regionaal of bovenlokaal belang, zoals grootschalige industrie en complexe milieuvraagstukken, en met impact op natuur. Deze omgevingsvergunning bundelt regels en vereisten, waardoor initiatieven efficiënter worden beoordeeld. Hiermee zorgen we voor een afweging tussen ruimtelijke ontwikkeling, economie, milieu, leefkwaliteit, natuur, water en energie, met als doel een duurzame en goed afgestemde leefomgeving.

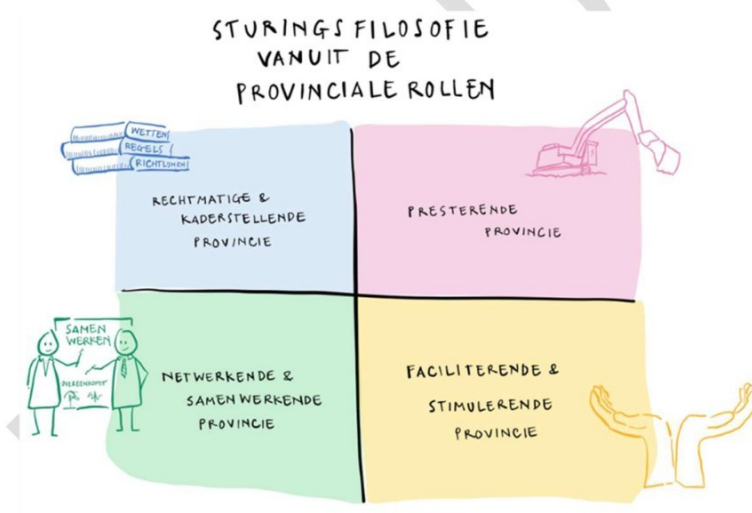
2.2 Sturingsfilosofie en bestuursstijl

De provincie heeft binnen de Omgevingswet dus een rol als **bovenlokale regisseur van de fysieke leefomgeving**. Dit vraagt om een **bestuursstijl** die samenwerking stimuleert en ruimte biedt voor maatwerk, terwijl provinciale belangen gewaarborgd blijven. Daarom verankeren we in de Omgevingsvisie niet alleen de inzet van onze instrumenten, maar ook onze **sturingsfilosofie**: een benadering die gebiedsgericht, integraal en adaptief is, met oog voor participatie en afweging van belangen.

In de Omgevingsvisie 'De romte diele' zijn de samenwerkingsprincipes opgenomen. In juli 2024 is het Merkmanifest van de Provinsje Fryslân uitgekomen. De waarden die daarin staan beschreven passen we toe. Vanuit de hiervoor geschetste rol, vragen de

samenwerkingsprincipes om een nadere uitwerking. Daarom zullen we de volgende hoofdlijnen van de sturingsfilosofie in de Omgevingsvisie verder concretiseren, zodat we effectief kunnen sturen op een duurzame leefomgeving.

- Vanuit onze rol als **rechtmatige en kaderstellende provincie** zorgen we voor duidelijke en transparante regelgeving, gebaseerd op onze wettelijke taken. Dit geldt bijvoorbeeld voor natuurwetgeving, maar ook voor opgaven als klimaatadaptatie of de energietransitie. In deze opgaven nemen wij de regie.
- Als **presterende provincie** realiseren we projecten die bijdragen aan een fijne en duurzame leefomgeving, in dienst van de hele samenleving. Een voorbeeld hiervan is de aanleg van de vismigratierivier in de Afsluitdijk.
- Als **netwerkende en samenwerkende provincie** bundelen we krachten om gebiedsgerichte opgaven aan te pakken. In sommige gebieden zijn de ruimtelijke opgaven zodanig complex en gelaagd, dat gezamenlijke regie van provincie, gemeenten en/of het Wetterskip noodzakelijk is. Een voorbeeld hiervan zijn de stadsranden, waar verschillende opgaven samenkomen. Hier is het essentieel om gemeentelijke, waterschaps- en provinciale belangen op elkaar af te stemmen voor een integrale en effectieve aanpak.
- Als **faciliterende en stimulerende provincie** ondersteunen we initiatieven die bijdragen aan een sterke en duurzame Friese leefomgeving. Dit doen we door kennis, netwerk en middelen beschikbaar te stellen en door belemmeringen weg te nemen. We stimuleren innovatie en duurzame ontwikkelingen, bijvoorbeeld via subsidies, fondsen of experimenteerruimte binnen regelgeving.

2.3 Langjarige koers

Om de urgente uitdagingen in Fryslân en Noord-Nederland aan te pakken, is samenwerking tussen overheden nodig, met aandacht voor ieders eigen belangen. Het gaat om het afwegen waar specifieke ontwikkelingen plaatsvinden, het benutten van elkaars sterke punten voor het gezamenlijke belang, en het creëren van een balans. Dit vereist een geïntegreerde benadering, waarbij we als één overheid werken, ook over provinciegrenzen heen. Dit vraagt om een langjarige koers, die de ruimte biedt om met onzekerheden om te gaan; dus adaptief en regelmatig de vinger aan de pols houden of we nog op koers zitten.

2.4 Onze belangen in relatie tot gemeenten, Wetterskip en Rijk

De provincie concentreert zich op bovenlokale vraagstukken voor de fysieke leefomgeving. De lokale invulling hiervan ligt bij gemeenten en op gebiedsniveau. Om één integrale koers te bewaken, stemmen we deze vraagstukken af met gemeenten, Wetterskip en het Rijk. Onze wettelijke taken en bevoegdheden en (inter)nationale juridische en verdragsverplichtingen vormen daarvoor de basis. Daarnaast beschouwen we een thema van provinciaal belang wanneer het gemeente- of provinciegrenzen overstijgt of wanneer gemeenten onvoldoende zijn toegerust om deze zelfstandig op te pakken. Provincie, gemeenten en Wetterskip zijn samen verantwoordelijk voor de **kwaliteit van de fysieke leefomgeving** in Fryslân.

De onderwerpen die we van provinciaal belang achten zijn:

Water, bodem en ondergrond	Een klimaatrobuust water- en bodemsysteem dat beschermt tegen wateroverlast en droogte, voorziet in schoon water voor drinkwater, landbouw, natuur en industrie, een schone en vitale bodem en een duurzaam en veilig gebruik en beheer van de ondergrond.
Natuur	Een klimaatrobuust natuursysteem voor het behoud en herstel van de Friese natuur, dat bijdraagt aan de waterkwaliteit en dat water vasthoudt (spons). Een leefomgeving met goede condities voor natuur buiten de natuurgebieden.
Landbouw	Een toekomstbestendige en innovatieve landbouw, die samengaat met natuur en milieukwaliteit.
E15conomie	Een sterke economische structuur met een vitaal bedrijfsleven dat passend werk levert voor onze inwoners, en een goede aansluiting tussen kennis, onderwijs en arbeidsmarkt. Een provincie met een aantrekkelijk vestigingsklimaat gelet op beschikbare ontwikkelruimte, energie en water, kwaliteit van de leefomgeving, aanbod van arbeid en onderwijs, en op ontsluiting. Waarbij de speerpunten van de economische samenwerkingsagenda gefocust worden op gebieden conform het acquisitiebeleid. Daarmee ontstaat een kennis ecosysteem rondom deze speerpunten.
Mobiliteit	Een goede, duurzame en veilige regionale en (inter)nationale bereikbaarheid met afstemming tussen vervoersaanbod en -vraag. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen snelle, hoogwaardige verbindingen, tussen stedelijke centra binnen en buiten de regio, en een meer fijnmazige interne bereikbaarheid, geschikt voor veilige, toegankelijke en duurzame vervoerswijzen.
Energie	Een stabiel netwerk voor productie, opslag, conversie en transport van energie , dat bijdraagt aan een duurzaam, betrouwbaar en betaalbaar energiesysteem, waarbij Fryslân in 2050 fossielvrij en energieneutraal is.
Bebouwde omgeving	Een samenhangende hoofdstructuur van het bebouwd gebied met een sterk netwerk van steden en dorpen, voldoende toekomstbestendige woon- en werklocaties, en toegankelijke en bereikbare voorzieningen voor onderwijs, zorg, publiek vervoer, cultuur, sport en vrijetijdsbesteding.

Veilig en gezond

Een **veilige en gezonde leefomgeving** met een goede milieukwaliteit. Dit is een leefomgeving die de bewoners als prettig ervaren, die uitnodigt tot gezond gedrag en waar de druk op de gezondheidszorg zo laag mogelijk is.

Landschap & erfgoed

Een **herkenbaar onderscheid tussen de Friese landschapstypen** gebaseerd op de **provinciale kernkwaliteiten** landschap, natuur, cultuurhistorie, archeologie, aardkundig erfgoed, stilte en duisternis, en gericht op het behoud van de identiteit van Fryslân.

Sociaal

Een **gemeenschap waar mensen naar elkaar om kijken, met bestaanszekerheid en gelijke kansen voor iedereen**. Een samenleving waarin iedereen zichzelf kan zijn, gezond kan opgroeien en gezond oud kan worden.

Hoofdstuk 3 Fryslân in een veranderende wereld; de belangrijkste opgaven waar we voor staan

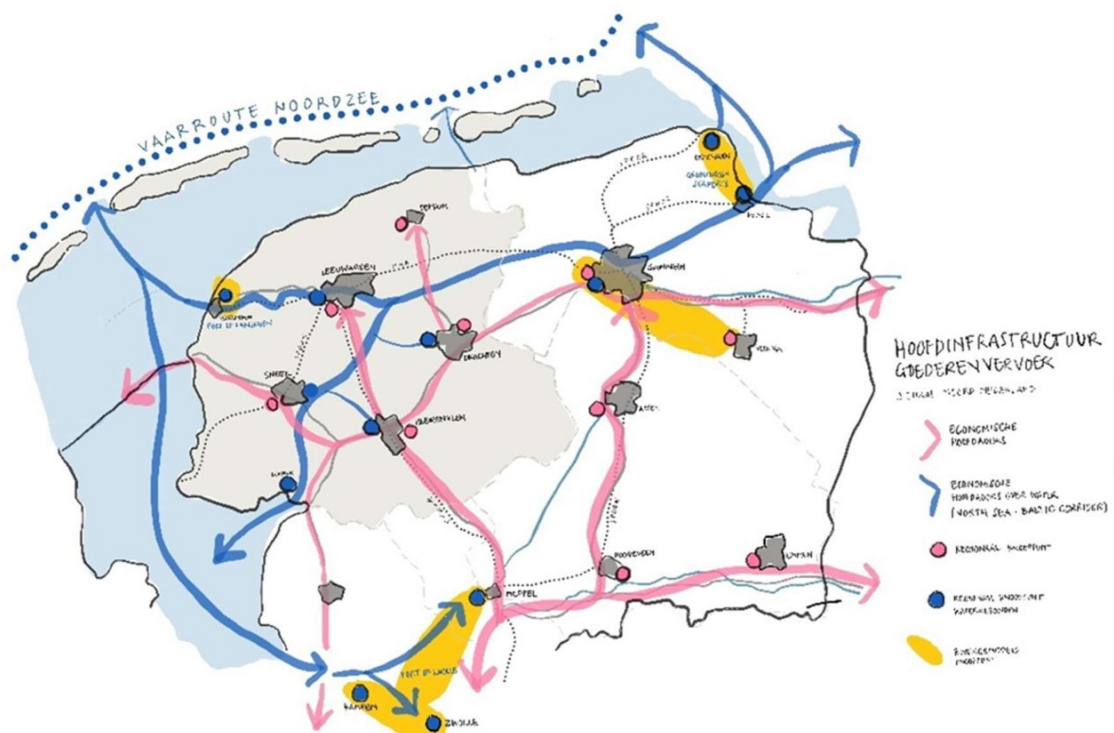
Fryslân is een provincie met rust en ruimte, een relatief schoon milieu, karakteristieke steden en dorpen, waardevolle landschappen, erfgoed en natuur, een sterke identiteit en sociale samenhang. Allemaal zaken die mensen gelukkig maken. Dat blijkt uit de mate van brede welvaart: hoewel ons inkomen gemiddeld lager ligt dan landelijk, scoren we beter op aspecten als vertrouwen in mensen, milieu, tevredenheid op het gebied van wonen en veiligheid². Kortom, er is veel om te koesteren, zeker in een tijd met veel veranderingen. Tegelijkertijd beseffen we dat dit niet vanzelfsprekend is. Er komen veranderingen op ons af waar antwoorden op moeten volgen om Fryslân leefbaar en vitaal te houden. We schetsen eerst een aantal trends en ontwikkelingen en benoemen daarna de grootste opgaven waar we voor staan.

3.1 Trends en Ontwikkelingen

Het aantal inwoners van Fryslân zal de komende jaren blijven groeien: tot ca. 2035 jaarlijks met 1.400 personen, waarna een daling optreedt tot 0 in 2050³. In totaal zal de Friese bevolking nog groeien met ca. 27.000 tot ruim 689.000 inwoners in 2050 (4%). Dat komt vooral door binnen- en buitenlandse migratie; de natuurlijke aanwas is negatief. De grootste groei zit in de leeftijdsgroep 65 jaar en ouder. Tot 2040 zal deze groep met 25% groeien. Andere leeftijdsgroepen nemen af of stabiliseren zich richting 2040. De samenstelling van de Friese bevolking verandert dus door vergrijzing, ontgroening en migratie. De potentiële beroepsbevolking (15 t/m 75 jaar) neemt van 2025 tot 2050 af met 24.000 mensen (5%). Dit terwijl de vraag naar zorg voor ouderen toeneemt en ook andere sectoren, zoals de bouw, onderwijs, techniek en landbouw, met arbeidstekorten te kampen hebben. Voorzieningen zoals scholen, supermarkten en sportfaciliteiten kunnen met name op het platteland onder druk komen te staan. Door de gezinsverdunding, vooral als gevolg van een toenemend aantal eenpersoonshuishoudens, zal dat aantal voorlopig blijven toenemen. Dit vraagt om andere woningtypen en leidt nu al tot woningtekorten. In de afgelopen jaren zijn door schaalvergroting, online bestellingen en de veranderende bevolkingssamenstelling voorzieningen verdwenen, met name op het platteland en in de kleinere dorpen. De afstand tot voorzieningen is groter geworden en de bereikbaarheid ervan is afgenomen. In de toekomst kan dit vooral voor ouderen en mensen die geen auto hebben nadeliger worden.

²Regionale Monitor Brede Welvaart 2024, Planbureau Fryslân;

³ De prognoses zijn gebaseerd op de Factsheet Bevolkings- en Huishoudensprognose Trendraming 2024-2050, provincie Fryslân 2025; Planbureau Fryslân, Monitor bevolking, 2024; CBS, bevolkingsstatistieken, 2024.

Hoofdinfrastuctuur goederenstromen over land en water en knooppunten, gebaseerd op verkenning min. I&V, 2024

Op basis van de huidige economische hoofdstructuur ligt Fryslân in de luwte van landelijke grootstedelijke gebieden. Fryslân kent van oudsher **een spreiding van bevolking en werkgelegenheid over kleine, middelgrote en grote kernen**. De Friese steden vormen **een samenhangend stedelijk netwerk**; de grote en kleinere dorpen vullen dit netwerk aan met hun eigen kwaliteiten. Dit Fries stedelijk netwerk kan integraal onderdeel worden van het nationaal stedelijk netwerk, zeker wanneer de verbanden met Groningen-Assen, Zwolle-Meppel en Emmeloord-Lelystad sterker worden. Vanuit deze positie zou Fryslân een schakelfunctie kunnen vervullen tussen de Randstad en Duitsland/ Noordoost Europa. De vaarwegen Lemmer–Delfzijl en Harlingen–Delfzijl maken deel uit van de Europese TEN-T kernnetwerk **North Sea – Baltic corridor**; de aanliggende havens zijn hierbij belangrijk voor grensoverschrijdende beroepsvaart. Deze vaarwegen hebben nog voldoende capaciteit. **De mogelijke komst van de Lelylijn** na 2040 zal de verbinding van Fryslân met andere landsdelen en internationaal versterken; dit zal effecten hebben op de economie, bevolking en wonen, voorzieningen, landschap en natuur.

Fryslân heeft door zijn economische specialisaties⁴ en **focus op duurzaamheid en circulaire economie, een sterke economisch uitgangspositie** (ook internationaal). De economische structuur van Fryslân is echter kwetsbaar voor (inter)nationale schommelingen. De beroepsbevolking neemt af en sluit qua opleiding niet goed aan op de vraag naar personeel. **Nieuwe economische impulsen en een aantrekkelijker vestigingsklimaat** zijn gewenst om de Friese economie innovatiever en weerbaarder te maken tegen turbulente internationale ontwikkelingen. Fryslân is een landbouwprovincie met daarbinnen een sterke positie van de melkveehouderij en akkerbouw. Naast de economische betekenis is de landbouw belangrijk

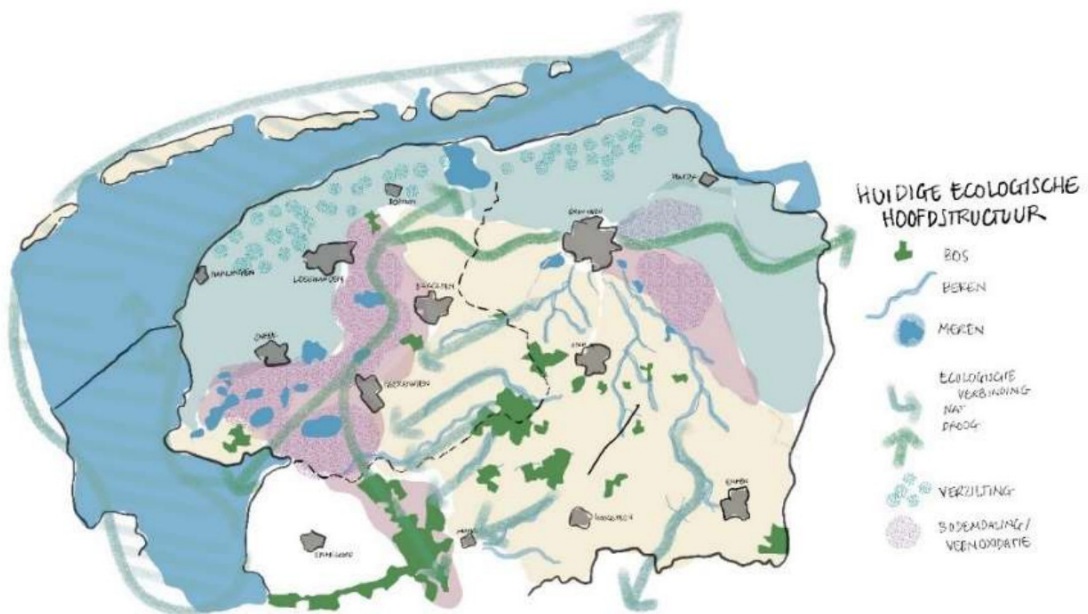
⁴ Zie de Economische Samenwerkingsagenda Fryslân Blue Delta en de provinciale Beleidsbrief Economie (2025-2030)..

voor beheer van landschap en natuur en voor de leefbaarheid en sociale samenhang op het platteland. De (natuurlijke) omstandigheden zijn gunstig voor een sterke en diverse landbouw in de toekomst. In het licht van de internationale spanningen neemt het belang van voedselzekerheid en eigen voedselvoorziening toe. Met het oog op een toekomstbestendige landbouw is het van belang dat de belasting van milieu en natuur afneemt. Voorwaarde is een koersvast overheidsbeleid dat deze omslag ondersteunt.

Het belang van de **gastvrijheidssector** is toegenomen en is binnen de Friese economie aanzienlijk. Naast traditioneel de watersport worden wandelen, fietsen, cultuur- en natuurbeleving populairder, met een bijbehorende vraag naar (verblijfs)voorzieningen. Slimme groei van de gastvrijheidseconomie levert een bijdrage aan de brede welvaart in Fryslân, bijv. door het vergroten van draagvlak voor behoud/ versterking van voorzieningen⁵.

Ook wat betreft **water en bodem** maakt Fryslân deel uit van een **groter systeem**, dat zich uitstrekt over Drenthe, Overijssel, Groningen en Flevoland. Dit systeem heeft te maken met **zeespiegelstijging** van de Noordzee en Waddenzee, **verdroging** op met name de hogere zandgronden, **bodemdaling** in het veengebied en **verzilting** in de kleischil van Fryslân en Groningen. Klimaatverandering versterkt deze processen. Er is sprake van perioden met overvloedige neerslag en langdurige perioden van hitte en droogte. Wateroverlast en droogteschade zullen zonder extra maatregelen toenemen.

De kwaliteiten van het **Friese veenweidegebied** en de leefbaarheid daar staan in dit verband onder druk. Door veenoxidatie daalt de bodem en komt het broeikasgas CO₂ vrij. Dit proces wordt versterkt door diepe slootpeilen. Het zakkende veengebied trekt water aan van de hogere zandgronden, die verder verdrogen; dit levert problemen op voor landbouw, natuur en drinkwaterwinning. De kosten van waterbeheer stijgen. De dalende bodem leidt tot schade aan funderingen, wegen, rioleringen e.d. De Friese boezem komt t.o.v. de veenweidegronden

Huidige ecologische hoofdstructuur

⁵ Beleidsnota Gastvrij Fryslân 2028 (2020)

steeds hoger te liggen. We zien hier op de korte termijn (tussen nu en 5 jaar) al een kantelpunt en een keuze: de boezem handhaven door ophogingen van de waterkeringen en evt. het opdelen van de boezem in compartimenten, óf het voorkomen van verdere bodemdaling door peilopzet in het veenweidegebied. Dat heeft invloed op bijv. de functies van het Prinses Margrietkanaal voor o.a. de beroepsscheepvaart en recreatie en op de landbouw.

Het **IJsselmeer** maakt als zoetwaterbekken en zoetwaterleverancier ook onderdeel uit van dat grotere systeem. Fryslân heeft een doorvoerplicht van zoet water naar Groningen en Drenthe. Samenwerking is nodig om dit op orde te houden, want de watervraag wordt groter.

Om Nederland weerbaarder te maken tegen zoetwatertekorten, zal de Deltabeslissing zoetwater (2026) invulling geven aan de landelijke verdeling van zoetwater. Dit is van invloed op de hoeveelheid zoetwater die voor Fryslân in tijden van droogte beschikbaar is. Duidelijk is al wel dat zelfvoorziening en het vasthouden van gebiedseigen water nog belangrijker worden. Dit geldt voor heel Fryslân, en zeker voor de diepste delen (in het veenweidegebied) waar zoetwater voor een groter gebied opgeslagen kan worden.

Daarnaast is het IJsselmeer met z'n kuststrook een magneet voor de watersport en gastvrijheidseconomie, en is er een sterke verbondenheid met de Friese meren en vaarwegen.

Het wordt drukker in de **ondiepe en diepe ondergrond**, met activiteiten voor o.a. water/klimaatadaptatie (wateropslag, drinkwaterwinning) en energie (zoals geothermie, open bodemenergiesystemen (Warmte Koude Opslag, WKO), ondergrondse energieopslag, winning delfstoffen). De provincie verleent op grond van de Mijnbouwwet vergunningen voor activiteiten in de ondergrond tot 500 m diep en adviseert het Rijk over vergunningverlening voor activiteiten dieper dan 500 m. In de ontwerp POVI zullen uitgangspunten worden aangegeven om dit af te wegen t.o.v. belangen als drinkwaterwinning, veiligheid en landgebruik.

De omslag naar een **fossielvrije samenleving** is in volle gang. Op dit moment wordt een kwart van de energie in Fryslân fossielvrij opgewekt; dit komt overeen met de doelstelling voor 2025. Naast energiebesparing is extra duurzame opwekcapaciteit nodig om in 2050 energieneutraal en fossielvrij te zijn. Zon, wind, aquathermie, groen gas en geothermie zijn op dit moment de meest gangbare vormen van fossielvrije energie. Op termijn zal kernenergie in de vorm van bijv. Small Modular Reactors (SMR's) onderdeel kunnen uitmaken van de fossielvrije energiemix. Er wordt geïnvesteerd in de aanleg van voldoende netcapaciteit om de netcongestie op te lossen.

Wereldwijd en ook in Fryslân gaat de **biodiversiteit** achteruit. De leefgebieden van planten en dieren staan onder druk door verdroging, verstoring, en vermesting en verzuring door stikstof. Als we niets doen, zullen meer dier- en plantensoorten verdwijnen. Naast het verlies voor de natuur zelf, zal dit ook voor ons als mensen gevolgen hebben; we zijn afhankelijk van de vele functies die een diverse natuur voor ons vervult. De samenhang met klimaatverandering is duidelijk: onze manier van leven loopt tegen natuurlijke grenzen aan. We zullen ons op een nieuwe manier daartoe moeten verhouden.

De Omgevingsvisie zal antwoorden moeten geven op deze trends en ontwikkelingen. We zullen op tijd problemen het hoofd moeten bieden. Daarom werken we met een perspectief op **nu, straks (2030-2050) en later (2050 en verder)**. Ver in de toekomst kijken blijft lastig. Daarom houden we rekening met een grotere onzekerheidsmarge voor de verre toekomst.

3.2 De grootste opgaven waar we in Fryslân voor staan

De samenleving vraagt om oplossingen voor enkele nijpende vraagstukken. Met de Omgevingsvisie neemt de Provincie hierin het voortouw door het uitzetten van een hoofdkoers die aansluit bij de ruimtelijke consequenties van de keuzes en op de balans tussen het **beschermen** en **benutten** van de fysieke leefomgeving.

Een langjarige koers ook, die tegen een stootje kan én tegelijk de ruimte biedt om met onzekerheden om te gaan; dit betekent regelmatig de vinger aan de pols houden of we nog op koers zitten en zo nodig aanpassen.

Het is dan eerst van belang om te weten voor welke opgaven we nu staan en welke de grootste (ruimtelijke) impact hebben op onze leefomgeving de komende jaren. Een uitgebreide weergave van de opgaven is te vinden in bijlage 1; in het kort zijn deze hieronder benoemd:

- Fryslân klimaatbestendig maken, waarbij de water- en kustveiligheid op orde is, er voldoende schoon zoet water beschikbaar is, en de gevolgen van wateroverlast worden beperkt;
- Ruimte maken voor fossielvrije energie (opwekking, transport, opslag, conversie), terugdringen van de uitstoot van broeikasgassen en vastleggen van CO₂;
- Het ontwikkelen van een perspectief voor een diverse en toekomstbestendige landbouw en het realiseren van een veerkrachtige natuur en herstel van de biodiversiteit, o.a. door reductie van stikstofemissie en het vastleggen van broeikasgassen;
- Het ontwikkelen van een mobiliteitssysteem dat voorziet in passende, veilige, slimme en duurzame mobiliteit en optimale bereikbaarheid
- Het realiseren van een sterk samenhangend netwerk van steden en dorpen waarin de woningbouwopgave zowel kwantitatief als kwalitatief vorm krijgt. Het opknappen en verduurzamen van bestaand bebouwd gebied hoort hier ook bij.
- De Friese (kennis)economie versterken en circulair maken door het aantrekkelijker en doelmatiger maken van bestaande bedrijventerreinen, ruimte maken en efficiënter gebruiken om circulariteit te bevorderen, en het meer benutten van goederenvervoer over water.

Tegelijk zijn uitdagingen voor de fysieke leefomgeving opgenomen als overkoepelende opgaven. Deze opgaven vergen ons op:

- Een leefomgeving die schoon, veilig en inclusief is en de gezondheid van mensen bevordert.
- Het herkenbaar houden van de Friese landschappen en hun cultuurhistorie en erfgoed, en het realiseren van meer ruimtelijke kwaliteit.
- Het op peil houden en bevorderen van de vitaliteit en leefbaarheid van de Friese steden en dorpen.

3.3 Complexe opgaven en afhankelijkheden of uitdagingen.

Bij het realiseren van de opgaven zien we spanningen in ruimtegebruik en ruimtelijke inrichting. Een deel van deze spanningen zijn al benoemd in de huidige Omgevingsvisie *'De romte diele'*, maar integrale oplossingsrichtingen staan daar niet in. In de vernieuwde Omgevingsvisie geven we concreter antwoord op hoe (en waar we oplossingen voor ons zien. Daarmee wordt de Omgevingsvisie concreter. Het is nodig om met elkaar de spanningen te ontrafelen en scherp te krijgen hoe we deze oplossen. Dit zijn de grootste:

Als er geen extra inspanningen voor veenbehoud in het veenweidegebied gedaan worden, zal het veen verder oxideren en de bodem verder dalen. Op termijn heeft dat gevolgen voor landbouw, natuur en landschap, wonen en werken. De badkuip wordt dieper en het waterbeheer in en rond het gebied duurder. Veenbehoud kan dit proces keren. Ook dit is ingrijpend voor de functies in het gebied. En het heeft alleen kans van slagen, met draagvlak, wanneer alle overheden samen met partijen langdurig in het gebied investeren, volop ruimte bieden voor pilots en experimenten, en maatregelen en (nieuwe) instrumenten, zoals grondbank, herverkaveling en grondruil, gericht in het gebied inzetten. Daarmee kan het veengebied een aantrekkelijk blauwgroen hart van Fryslân worden, centraal gelegen ten opzichte van het Fries stedelijk netwerk. Nieuwe functies als landelijk wonen, water, gastvrijheid, natuur/ bos- en duurzame energie, in combinatie met meer extensieve en natte landbouw, kunnen een nieuw duurzaam verdienvermogen voor het gebied opleveren.

Voor het versterken van de dijken langs de Waddenzee is ruimte nodig, binnendijs of buitendijs. Buitendijs hebben we te maken met beperkingen omdat het Natura 2000 gebied Waddenzee direct bij de teen van de dijk begint. Binnendijs gaat het ten koste van waardevolle landbouwgrond. En er liggen dorpen en (waardevolle) bebouwing tegen de dijk aan. Dit vraagt om keuzes, inschikkelijkheid, combineren en compenseren, en creatieve oplossingen.

De afstemming tussen landbouw en natuur vraagt blijvende aandacht. Te vaak staan ze tegenover elkaar, vooral in discussies over stikstof en verlies aan biodiversiteit. Wanneer er een beweging op gang komt naar een toekomstbestendige landbouw met minder milieubelasting en een volwaardig verdienvermogen, ontstaat er ruimte voor andere opgaven. Als dit gepaard gaat met nieuwe functiecombinaties en groenblauwe diensten, zullen de ruimteclaims op het landelijk gebied gemakkelijker te accommoderen zijn. Daarmee willen we als provincie het pad effenen voor nieuwe dynamiek, innovaties en financieringsvormen;

Het uitgangspunt in het Bestuursakkoord is: **landbouwgrond blijft landbouwgrond**. Dit betekent strikt genomen dat op landbouwgrond geen ruimte is voor de andere opgaven. Voor klimaatadaptatie, energie, (circulaire) economie, woningbouw zal echter – ondanks zo doelmatig mogelijk (meervoudig) ruimtegebruik – extra ruimte nodig zijn. Het is onmogelijk om daarvoor geen agrarische grond aan te spreken (64% van het Friese grondgebied wordt gebruikt voor de landbouw). Wel zal in de afweging van belangen het belang van een toekomstbestendige landbouw en voedselvoorziening mee moeten wegen. De landbouweffectrapportage zal hierin een rol spelen.

Het stimuleren van de (circulaire) economie met vervoer over water vraagt om een **stabiel en eenzelfde waterpeil in de beroepsvaarwegen** (Friese boezem) en **voldoende diepte in de havens**. Zo zal een dalende bodem in combinatie met zeespiegelstijging, het noodzakelijk kunnen maken dat voor de afwatering aanpassingen van de boezem nodig zijn. Met name de bodemdaling in het veenweidegebied kan ertoe leiden dat de boezem moet worden opgedeeld in verschillende peilvakken met sluizen. De zeehaven Harlingen heeft te maken met dichtslibbende geulen omdat de stromingen in de Waddenzee na de aanleg van de Afsluitdijk nog steeds veranderen; zonder extra maatregelen kan de haven op termijn onbereikbaar worden.

Het PM-kanaal en Van Harinxmakanaal zijn **de belangrijkste beroepsvaarwegen** in Fryslân (vaarwegklasse V). De zijtakken naar Drachten en Heerenveen zijn minder belangrijk (vaarwegklasse IV). Een concentratie van watergebonden bedrijven langs PM-kanaal en Van

Harinxmakanaal lijkt dan ook logisch. Op dit moment heeft de haven van Drachten echter de grootste overslagcapaciteit en de gemeente is actief bezig met (her)ontwikkeling van de haven. Ook bij Heerenveen zijn potenties voor vervoer over water vanwege de nabijheid van o.a. Omrin (circulaire economie) en modulaire bouwbedrijven. Bovendien ontwikkelt de beroepsvaart zich richting kleinere, meer flexibele schepen met minder diepgang. Vanuit deze optiek ligt het voor de hand om ook bij Drachten en Heerenveen (en in mindere mate Sneek) ruimte te blijven bieden voor watergebonden bedrijven. Bij een groeiende potentie van vervoer over water is meer spreiding van havens een denkbare optie.

Aanleg van de Lelylijn is voorzien na 2040 en zal dan tot meer vraag naar woningen en werklocaties kunnen leiden. In de ontwerp Omgevingsvisie zullen we afwegen of we hiervoor al ruimte reserveren.

In de multifunctionele stadsranden komen veel opgaven samen die ruimte vragen (verstedelijking, energie, ontsluiting, klimaatadaptatie). Ook willen we hier aantrekkelijke stadsranden realiseren waarin bestaande én nieuwe kwaliteiten (water en groen, landschap en recreatie) tot ontwikkeling komen. Het oplossen van netcongestie en energieonafhankelijk worden zijn daarvan voorbeelden. Een deel van de oplossing ligt in het ontwikkelen van energiehubs en bedrijven hun eigen energie laten opwekken. Vaak is hiervoor op bedrijventerreinen of in de stadsrand niet voldoende ruimte te vinden. In de nabijheid, in veel gevallen in het landelijk gebied, zal dan ook ruimte voor energieopwekking (m.n. zon, wind) beschikbaar moeten komen. Kortom: in deze hoog-dynamische gebieden is de ruimtelijke puzzel complex. Dit vraagt om regie en samenwerking op basis van goede ontwerpen, waarin meervoudig ruimtegebruik centraal staat.

Concentratie van **grotere clusters wind- en zonne-energie** bij de (middel)grote energieverbruikers ontlast het elektriciteitsnet en draagt bij aan een betaalbare en betrouwbare energievoorziening; bovendien vindt dit plaats in zones waar al de nodige dynamiek en bebouwing aanwezig zijn. De impact op de omgeving is wel relatief groot. Kleinere clusters wind- en zonne-energie hebben minder impact op hun omgeving. Maar er zijn er wel meer van nodig, verspreid over de provincie. Daarnaast vergroot spreiding het risico op netcongestie en kost het geld om de clusters op het provinciaal energienetwerk aan te sluiten.

Deze complexe opgaven en uitdagingen komen terug in de oplossingsrichtingen van de drie bewegingen.

Systeemdenken en gebiedsbenaderingen

Kijkend naar alle opgaven is een combinatie van systeemdenken en de uitwerking in de verschillende gebieden essentieel. De reden hiervoor ligt in het kunnen komen tot duurzame keuzes of richtingen. Richtingen voor de opgaven waarbij rekening is gehouden met onderlinge afhankelijkheden en dynamieken van het systeem. Systeemdenken kan ook de samenwerking tussen verschillende stakeholders bevorderen, omdat de bredere impact op de provincie in beeld is. Om tot de juiste oplossingen of concepten voor de Omgevingsvisie te komen is het vervolgens nodig om te bekijken hoe richtingen op systeemniveau doorwerken in de gebieden en hoe dit in een bepaald gebied samenkomt met andere opgaven die daar moeten landen. Een voorbeeld is het Friese Waddengebied, dat onderdeel uit maakt van het grotere Waddengebied van de Kop van Noord-Holland tot en met Denemarken en met de status UNESCO Werelderfgoed. De ecologische en landschappelijke waarden van het systeem moeten we beschermen en vormen de basis voor wonen, werken en recreëren in het Waddengebied. Tegelijk zijn er op gebiedsniveau opgaven die voor de leefbaarheid, bereikbaarheid en economie van belang zijn. Door richting te geven aan de waarde van het Waddensysteem als geheel, geeft dit ook aan de mogelijkheden en onmogelijkheden, wensen of kaders voor de gebiedsspecifieke opgaven meer sturing.

Deel 2 De contouren voor een Nieuwe Omgevingsvisie

Hoofdstuk 4 Ambitie en leidende principes

Vroeger werd de ruimtelijke ordening gebaseerd op de natuurlijke omstandigheden van een gebied. Tegenwoordig zijn de technische mogelijkheden nagenoeg onbeperkt, bijna alles is mogelijk. Daarmee is het niet langer vanzelfsprekend om de karakteristieken van de omgeving expliciet te gebruiken bij nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen. Om de kwaliteit en identiteit van de leefomgeving te behouden, is daar wel aandacht voor nodig. Niet door stil te staan of een stolp over onze provincie te zetten, maar wel door mee te bewegen met de tijd en een bewuste keuze om de kenmerken ook in de toekomst zichtbaar te houden, zodat het verhaal van Fryslân levend blijft.

4.1 Ambitie

Hoofdambitie:

Fryslân toekomstbestendig maken én tegelijk herkenbaar houden (vernieuwen én identiteit behouden).

Herkenbaar Fryslân, klaar voor de toekomst, met sterke steden en dorpen in een landschap van wereldklasse

Onze visie betekent niet voor heel Fryslân hetzelfde. De opgaven verschillen per gebied en daarmee ook de oplossingen, doordat de kenmerken van het water- en bodemsysteem, evenals de economische, ecologische, culturele en sociale kenmerken, verschillen.

We redeneren vanuit het systeem als geheel, waarbij we als provincie ons vooral richten op de ruimtelijke kwaliteit van onze leefomgeving.

Daarbij vormt het landschap een belangrijk uitgangspunt voor een gebiedsindeling. In hoofdlijnen zijn er, gebaseerd op de grondsoorten van Fryslân, vier gebieden: klei, veen en zand en de eilanden. Wij zetten in op de verhoging van ruimtelijke kwaliteit: de inrichting van onze fysieke leefomgeving draagt bij aan een goede kwaliteit van leven, aan brede welvaart.

Ruimtelijke kwaliteit

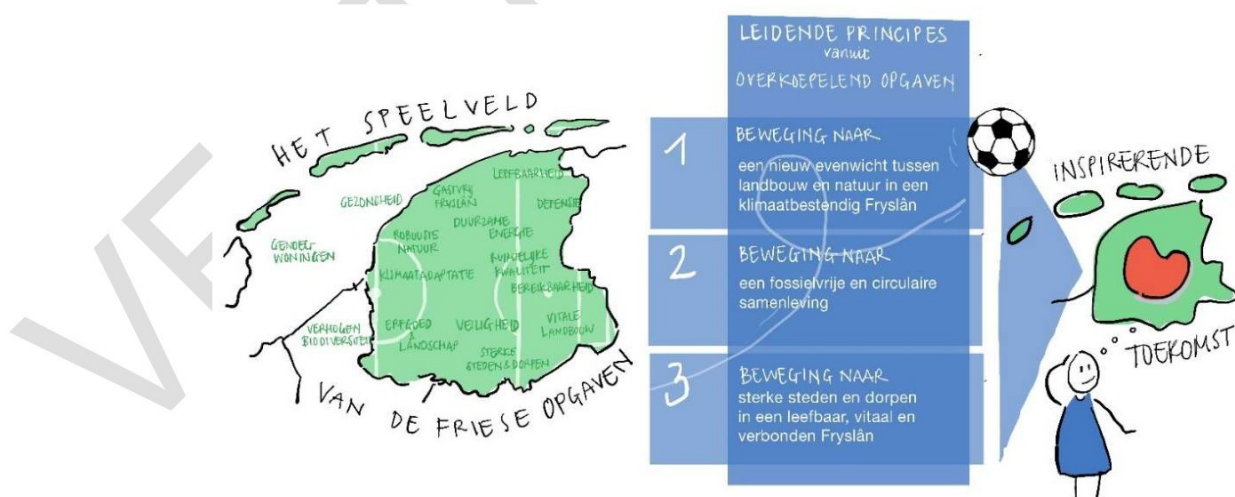
Hoewel in de Omgevingswet het begrip omgevingskwaliteit is geïntroduceerd, blijven wij het begrip ruimtelijke kwaliteit gebruiken. Dat richt zich op de visuele en functionele aspecten van de leefomgeving. Het doel is een balans tussen herkomstwaarde, gebruikswaarde, belevingswaarde en de toekomstwaarde. Daaronder valt ook de milieukwaliteit van onze leefomgeving. Het gaat er om hoe goed een omgeving functioneert voor de mensen die er wonen, werken en recreëren én hoe aantrekkelijk, gezond en duurzaam deze is op de lange termijn. De afgelopen jaren is het begrip ruimtelijke kwaliteit verrijkt met het aspect herkomstwaarde om het belang van het behouden en respecteren van de geschiedenis en tradities van een plaats bij het plannen en ontwikkelen van nieuwe projecten gestalte te geven. Door de herkomstwaarde te integreren, kunnen we beter begrijpen waar we vandaan komen. Dit inzicht gebruiken we om toekomstgerichte beslissingen te nemen, die de identiteit en het karakter van het gebied versterken.

4.2 Bewegingen en leidende principes

Om de ambitie van een herkenbaar en toekomstbestendig Fryslân te combineren met alle (maatschappelijke) opgaven is een integrale benadering nodig.

De in H3 genoemde opgaven benaderen we daarom niet afzonderlijk maar in clusters van opgaven. We hebben deze clusters, *bewegingen* genoemd. De drie bewegingen zijn:

1. naar een sterke landbouw en natuur in een klimaatbestendig Fryslân;
2. naar een fossielvrije en circulaire samenleving;
3. naar sterke steden en dorpen, in een leefbaar, vitaal en verbonden Fryslân.

Daarnaast zijn er overkoepelende opgaven die bij elke beweging spelen. Het gaat om opgaven voor erfgoed en landschap, gezondheid en veiligheid en de natuurlijke systemen van water en bodem (verder uitgewerkt in H5). Deze opgaven vinden we zodanig van belang, dat we ze meenemen in onze afwegingen in de vorm van leidende principes. Ook in 'De romte diele'

maken we al gebruik van inhoudelijke, leidende principes. Ze helpen gezamenlijk om met elkaar passende oplossingen te vinden. We zien echter dat door het ontbreken van concrete voorbeelden of inrichtingsconcepten in 'De romte diele' gerichte sturing op onze ambities en doelen ontbreekt.

De bestaande principes die we overnemen:

- Meervoudig en zuinig ruimtegebruik
- Ruimtelijke kwaliteit als ontwerpbasis
- Opgaven koppelen en verbinden
- Bijdragen aan brede welvaart voor een gezonde en veilige leefomgeving

Nieuw zijn de principes:

- Klimaatbestendig en voorbereid op toekomstige omstandigheden
- Niet afwentelen op toekomstige generaties of elders

Toelichting op de leidende principes

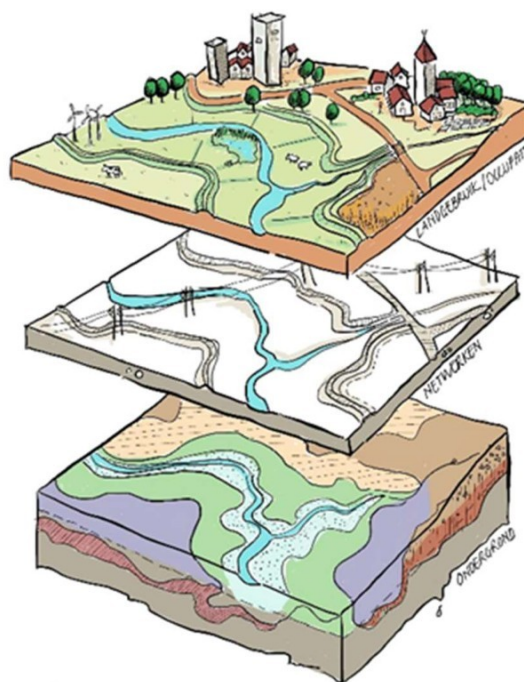
Meervoudig en zuinig ruimtegebruik

De grote ruimteclaims afgezet tegen de beperkt beschikbare ruimte maken het noodzakelijk dat we met z'n allen de Friese ruimte doelmatig en slim benutten en verspilling van ruimte tegengaan. We dagen initiatiefnemers en planontwikkelaars uit om hiervoor al hun creativiteit en inzichten aan te wenden. Dit principe betekent bijvoorbeeld dat bij het onderbouwen van plannen rekening wordt gehouden met de mogelijkheden om functies te combineren en met hergebruik van karakteristieke gebouwen en locaties.

Ruimtelijke kwaliteit als ontwerpbasis

In dit principe vormen ruimtelijke kwaliteiten het vertrekpunt voor de inpassing van ontwikkelingen. Dat betekent dat ontwikkelingen voortbouwen op bestaande kwaliteiten en deze versterken. Uitgaande van de kwaliteiten van een gebied wordt gezocht naar de juiste plek. Afhankelijk van aard en schaal van de ontwikkeling gaat het om inpassen, aanpassen van een gebied of transformeren.

De lagenbenadering is een methode om de principes goed door te laten werken in ruimtelijke keuzes. Op die manier kunnen we functies een plek geven waar ze het meest tot hun recht komen, ook op lange termijn, en optimaal bijdragen aan andere functies.

Opgaven koppelen en verbinden

Bij het ontwikkelen van projecten stimuleren we dat van het begin af aan wordt bijgedragen aan meerdere opgaven en ambities. . We sluiten in dit verband aan bij trends in de samenleving als

maatschappelijk ondernemen en nieuwe verdienmodellen, en stimuleren dat integraliteit maximaal wordt benut.

Bijdragen aan brede welvaart voor een gezonde en veilige leefomgeving

Bij elke keuze op het ruimtelijk, economisch, ecologisch of sociaal-cultureel vlak streven we ernaar bij te dragen aan de brede welvaart van Fryslân. Door in een vroeg stadium gezondheid en veiligheid integraal mee te nemen in plannen en projecten, kan veel winst worden geboekt, vooral preventief. In een gezonde fysieke leefomgeving voldoet de milieukwaliteit minimaal aan wettelijke normen: schoon (drink)water, frisse lucht, gezonde bodem, donkerte en stilte, weinig hinder, veilige wegen, omgevingsveiligheid en droge voeten e.d. Er is veel kennis, bij diverse partijen, over de invloed van de fysieke leefomgeving op gezondheid en veiligheid.

Klimaatbestendig en voorbereid op toekomstige omstandigheden

Dit principe houdt in dat de ruimtelijke ordening vanuit de onderste laag van water en bodem wordt opgezet, om vervolgens in de lagen naar boven te werken. Bij het ruimtelijk ontwerpen en inrichten betekent dit dat wij functies en ruimtegebruik allereerst baseren op de mogelijkheden van het natuurlijk water- en bodemsysteem. We sluiten daarmee onze netwerken en ons landgebruik beter aan op de mogelijkheden en beperkingen in de onderste, natuurlijke laag. Soms zullen technische maatregelen nodig zijn; in dat geval integreren we duurzame en innovatieve oplossingen in de plannen.

Niet afwentelen op toekomstige generaties of elders

Een belangrijk principe is tot slot dat gevolgen van keuzes niet afgewenteld worden op anderen of op andere gebieden. Door dit principe toe te passen, kunnen we bijdragen aan een rechtvaardigere en duurzamere samenleving.

Hoofdstuk 5 Overkoepelende opgaven

De opgaven voor Fryslân zijn niet ééndimensionaal. Zo gaat de woningbouwopgave niet alleen over het bouwen van meer woningen, maar ook over hoe we dat doen op een gezonde, natuurinclusieve en duurzame manier, op veilige plekken en met woon- en ruimtelijke kwaliteit. Bij het ontwikkelen van nieuwe zonnevelden houden we oog voor de identiteit van een gebied. En de doorontwikkeling van de Friese economie zorgt voor brede welvaart en moet niet ten koste gaan van een gezonde aantrekkelijke leefomgeving. De Omgevingsvisie kan niet al deze afwegingen nu al maken, maar kan wel uitspraken doen over op welke wijze de afwegingen worden gemaakt. *Door de leidende principes wordt geborgd dat de overkoepelende opgaven altijd een rol spelen in de afweging. Deze opgaven hebben daarnaast ook een eigen richting die ondersteunt bij het gebruik van de principes.*

In de nieuwe Omgevingsvisie werken we de volgende, overkoepelende opgaven verder uit:

1. Voortbouwen op landschap, cultuurhistorie en erfgoed in relatie tot ruimtelijke kwaliteit
2. Principes voor klimaatadaptatie: Water- en Bodemsysteem belangrijk
3. Principes voor een veilige en gezonde leefomgeving

5.1 Voortbouwen op landschap, cultuurhistorie en erfgoed in relatie tot ruimtelijke kwaliteit

Het Friese landschap en bijbehorend erfgoed weerspiegelen de ontstaansgeschiedenis en identiteit van Fryslân. Een landschap verandert echter wel: er komen dingen bij, het wordt aangepast en in sommige gevallen transformeert het. Dat zal de komende jaren en eeuwen doorgaan. We moedigen aan dat veranderingen, ingrepen en investeringen in de fysieke leefomgeving bijdragen aan een hogere ruimtelijke kwaliteit. Via ontwerpend onderzoek laten we zien hoe je stappen tussen nu en de verre toekomst kunt zetten. Ruimtelijke kwaliteit is daarbij de leidraad, waarbij we streven naar synergie tussen gebruikswaarde, belevingswaarde, herkomstwaarde en toekomstwaarde.

Ruimtelijke kwaliteit begint met een goed ontwerp. Bij elke ontwikkeling – of het nu gaat om woningbouw of dijkversterking – staat de vraag centraal: hoe draagt het bij aan de kwaliteit van de omgeving en welke andere ontwikkelingen kunnen ermee worden verbonden? Het ‘Frysk eigene’ stellen we voorop. Een waardevolle leefomgeving draagt bij aan brede welvaart. Veranderingen in het landschap zijn onvermijdelijk, maar juist dan is het essentieel om vast te houden aan wat onze identiteit bepaalt.

Dit betekent dat we landschappen herkenbaar houden en waardevol erfgoed- inclusief archeologie- behouden en versterken. Nieuwe ontwikkelingen bouwen voort op bestaande

landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteiten. Vrijkomende boerderijen, kerken en industrieel erfgoed bieden bijvoorbeeld kansen voor nieuwe functies. Door 'ruimtelijke kwaliteit als ontwerpbasis' te hanteren, verbinden we verleden, heden en toekomst op een samenhangende manier.

We zetten in op de top 10 van identiteitsdragers uit Grutsk op 'e Romte (zie afbeelding), waarbij de diversiteit aan grondslagen en landschapstypen het vertrekpunt is. Hoewel sommige gebieden zoals de Friese Waddeneilanden, het Fries terpengebied, de Wouden en de

TOP 10 GRUTSK OP 'E ROMTE!

Zuidwesthoek van onze provincie, unieke kenmerken hebben, kiezen we bewust voor identiteitsdragers die in heel Fryslân aanwezig zijn. Een aantal van deze dragers verdient betere borging, bijvoorbeeld typische oude verkavelingen in het kleigebied. Het gaat daarbij niet om elke sloot, maar om historische structuren, zoals sloten die ooit oude geulen of prielen vormden. In de vernieuwing van de Omgevingsvisie werken we deze top 10 per gebied verder uit. We kijken zowel naar identiteitsdragers die bescherming nodig hebben, als naar kansen om het Friese landschap en erfgoed te versterken in samenhang met de urgente opgaven.

5.2 Klimaatadaptatie: water en bodemsysteem belangrijk

Fryslân moet ook op de lange termijn- bij een veranderend klimaat veilig en leefbaar blijven, met een vitale bodem en voldoende en schoon water. Om in de toekomst te blijven voorzien in voedsel, schoon (drink)water en een gezonde leefomgeving, is het noodzakelijk om de grenzen van natuurlijke systemen mee te wegen in ruimtelijke keuzes. Door het landgebruik zoveel mogelijk af te stemmen op het water- en bodemsysteem vergroten we onze weerbaarheid tegen weersextremen. Naast water en bodem (de eerste laag) zal bij ruimtelijke ontwikkelingen echter

ook rekening moeten worden gehouden met andere factoren, zoals ligging t.o.v. steden en dorpen, natuur en ontsluiting. Het vinden van een goede balans voorkomt toekomstige problemen en houdt Fryslân leefbaar en klimaatbestendig.

Dit vraagt om een zorgvuldige afweging van aspecten zoals:

- waterveiligheidsrisico's i.r.t. Waddenzee, IJsselmeer en andere (grote) wateren;
- risico's op wateroverlast, bijv. door een lage ligging in een polder;
- het voorkomen van toekomstige beperkingen voor klimaatbestendige ontwikkeling (lock-ins), zoals de noodzaak van waterberging;
- gevoeligheid voor verdroging en beschikbaarheid van voldoende (zoet) water;
- mogelijke schade aan gebouwen, wegen, rioleringen e.d. door verzakkingen en zettingen.

Een buitendijkse locatie of een lage ligging voor de boezem is minder geschikt voor woningbouw of vergelijkbare functies. Als er toch voor wordt gekozen, moeten passende maatregelen worden genomen om toekomstige problemen te voorkomen. Dit kan door waterrobuust te bouwen, zoals op verhoogd terrein, op palen of door drijvende woningen.

5.3 Veilige en gezonde leefomgeving

We zetten in op een gezonde, veilige en inclusieve leefomgeving, die uitnodigt tot gezond gedrag. De Leefomgevingsfoto laat zien dat dit niet vanzelfsprekend is. Gezondheid wordt beïnvloed door vele factoren. Zo draagt een robuuste en veerkrachtige natuur bij aan gezondheid. Echter, de natuur staat onder druk. Ook landbouw speelt een rol in de leefomgeving en volksgezondheid. De sector voorziet in voedsel, beheert het landschap en draagt bij aan de economie en het gemeenschapsleven. Tegelijkertijd vragen we aandacht voor luchtkwaliteit (fijnstof), dierziekten en zoönosen (beperken risico's) en geuroverlast; normen helpen om risico's te beperken en een goede balans te vinden tussen landbouw, wonen en gezondheid. Daarnaast hebben energieopwek, industrie en transport impact op gezondheid en veiligheid. Vooral langs transportnetwerken zorgen geluidsoverlast en emissies voor beperkingen. Netwerken, energieopwek en industrie vragen fysieke ruimte, maar er zijn ook randvoorwaarden nodig voor een gezonde en veilige leefomgeving.

Mensen hebben in hun leefomgeving te maken met verschillende omgevingsfactoren tegelijk die samen de kwaliteit van de leefomgeving bepalen. Bij alle bewegingen en (ruimtelijke) keuzes kijken we naar de mogelijkheden om de gezondheid te bevorderen en om ongelijkheden in een gezonde leefomgeving te verkleinen.

Milieukwaliteit voldoet daarbij minimaal aan wettelijke normen voor schoon (drink)water, frisse lucht, een gezonde bodem, duisternis en stilte, minimale hinder, veilige wegen, omgevingsveiligheid en droge voeten.

In bestaande situaties beperken we milieubelasting door geluid, geur en gevaarlijke stoffen en streven we naar het opheffen van bestaande knelpunten.

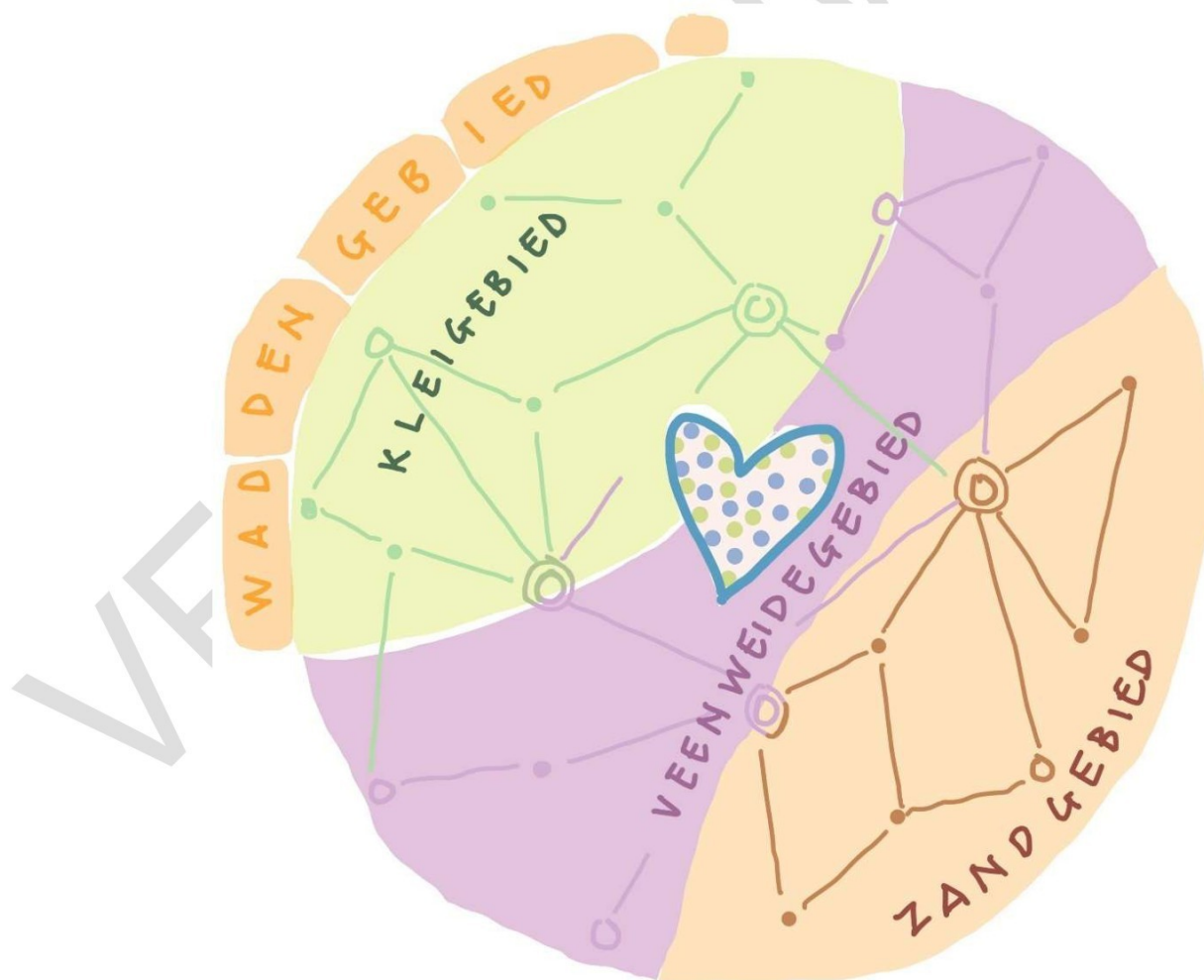

Hoofdstuk 6 Drie samenhangende bewegingen

De contouren voor de drie bewegingen zijn gebaseerd op onze hoofdambitie, namelijk een herkenbaar Fryslân, klaar voor de toekomst, met sterke steden en dorpen in een landschap van wereldklasse. Deze ambitie zet in op de provincie die we willen zijn, namelijk een provincie:

- waar de bewoners prettig wonen en werken in zowel dorp als stad, en voorzieningen bereikbaar zijn
- waar overal de binding met landbouw zichtbaar en merkbaar is
- waar natuur en biodiversiteit onderdeel zijn van de leefomgeving
- waar het goed ondernemen is door een vitaal kennis-ecosysteem met uitstekende verbindingen, en een diversiteit aan ontwikkelmogelijkheden
- waar de geschiedenis leesbaar is uit het landschap en het erfgoed
- die klaar is voor een fossielvrije en circulaire toekomst
- waar de omstandigheden van elk gebied de basis vormen voor mogelijke ontwikkelingen.

Om deze ambitie een fundament te geven, onderscheiden we vier **toekomstrichtingen** gebaseerd op de hoofdindeling van grondsoorten: **zand, veen, klei en wadden**. De koersen zijn ingegeven vanuit de natuurlijke omstandigheden van elk gebied.

De richting voor het **Waddengebied** is het verder realiseren van een veilig en veerkrachtig gebied voor mens en natuur, dat veranderingen van het klimaat kan opvangen en kan meebewegen met de natuurlijke dynamiek..

Het **kleigebied** is een oud gebied waar de geschiedenis nog herkenbaar aanwezig is. De landbouwgrond is zeer vruchtbaar en de dorpen en steden liggen als compacte, groene bakens in het open landschap. We bouwen voort op deze kwaliteiten.

In het **veengebied** vraagt het behouden van veen en beperken van bodemdaling om aanpassingen in waterbeheer en bodemgebruik. Deze maatregelen kunnen innovaties en nieuwe functies in het gebied introduceren en tegelijk de landbouw een toekomstbestendig perspectief bieden.

De koers voor het **zandgebied** is gericht op een evenwichtige ontwikkeling van landbouw, natuur en recreatie. Dat betekent het koppelen van een boerdiverse landbouw⁶ aan robuuste en veerkrachtige natuur en gevarieerde recreatie. Nattere beekdalen dragen eraan bij dat de functies op de zandruggen voldoende water hebben en houden.

Deze hoofdinzet voor de gebieden vertaalt zich in keuzes, die we hierna uitwerken.

6.1 **Beweging 1: een sterke landbouw en natuur in een klimaatbestendig Fryslân**

In Fryslân willen we boerdiversiteit, biodiversiteit en de natuurlijke kenmerken van het water- en bodemsysteem op elkaar aan laten sluiten. Gebiedseigen kenmerken zijn hierbij sturend voor een sterke landbouw met voldoende verdienvermogen. Dit betekent ook dat we streven naar een goede verhouding tussen akkerbouw en veeteelt, passend bij het gebied, met het oog op een optimaal gebruik van reststromen. Hierdoor kan een toekomstbestendige landbouw en het sluiten van kringlopen samengaan met natuurherstel en klimaatadaptatie.

Daarbij passen o.a. ook energieopwekking en recreatief gebruik, die nieuwe inkomsten voor grondgebruikers opleveren. Nieuwe ontwikkelingen bouwen voort op de kenmerkende Friese landschappen met hun erfgoed. Agrariërs hebben een belangrijke rol hierin. Wanneer daar vanuit de markt onvoldoende inkomsten tegenover staan, zullen we bevorderen dat vanuit de budgetten voor groenblauwe diensten langjarige inkomsten beschikbaar komen. Verder houden we bij onze inzet rekening met de betaalbaarheid van het watersysteem op langere termijn. Zonder extra maatregelen zullen bij een veranderend klimaat de kosten voor waterbeheer en daarmee de lasten voor burgers en bedrijven verder stijgen.

Wij zetten ons in voor beheer van bestaande natuur en het behalen van de wettelijke en vastgestelde doelen. Wij ontwikkelen het Natuur Netwerk Nederland volgens de bestaande wettelijke afspraken.

Per gebied betekent e.e.a. het volgende:

⁶ Landbouwbeleidsbrief 2025-2030 Noflik Buorkje yn Fryslân

Het kleigebied merken we primair aan als een landbouwgebied met goede productieomstandigheden. We bevorderen dat de omstandigheden in het gebied dit ondersteunen, binnen de algemene regels voor milieu, natuur, water en bodem e.a. In de Omgevingsvisie werken we uit wat deze primaire landbouwfunctie betekent voor de ontwikkelruimte voor andere functies. We houden hierbij rekening met de benodigde ruimte voor kustverdediging i.v.m. zeespiegelstijging.

Om de gevolgen van verzilting langs de kust te beperken, blijft het waterschap dit gebied zo lang mogelijk doorspoelen met zoet water. Daarnaast zorgen agrariërs voor het vasthouden van zoetwater en het in stand houden van zoetwaterlenzen, bijv. door een vitale bodem en lokale wateropslag te realiseren. Dit is tevens van belang voor het beperken van droogteschade en van schade door verzilting. Lokaal kan het waterschap peilen verhogen; peilverlaging is niet toegestaan. Op termijn zullen de kosten voor doorspoelen toenemen en zullen we met het waterschap naar alternatieven voor doorspoeling moeten kijken. Mogelijk worden sommige delen van het kustgebied te zout voor huidige teelten. In dat geval zullen grondgebruikers op andere teelten of andere landbouwvormen moeten overstappen. Door het veranderende klimaat zal men ook vaker tijdelijke wateroverlast op laaggelegen delen moeten accepteren. En door zeespiegelstijging zullen de dijken langs de Waddenzee versterkt moeten worden. Deze wateropgaven worden waar mogelijk gecombineerd met andere opgaven.

We stimuleren dat agrariërs het agrarisch gebruik combineren met boerenlandvogelbeheer,.

Grote delen van het kleigebied (m.n. de Greidhoeke) hebben ook een functie voor weide- en akkervogels (weidevogelkansgebieden) en de opvang van ganzen als wintergasten.

Nieuwe ontwikkelingen bouwen voort op het landschap en z'n cultuurhistorie, zodat de band met het verleden van het gebied levendig blijft.

In het kleigebied zijn namelijk veel cultuurhistorische waarden aanwezig, zoals terpdorpen en historische dijken. Deze vertellen het verhaal van het gebied en zijn belangrijk voor de biodiversiteit.

Voor de **Waddenzee, het IJsselmeer en de natuurgebieden op de Waddeneilanden** gaan we uit van bescherming en ontwikkeling van de natuurlijke en landschappelijke waarden; andere functies zijn er mogelijk wanneer deze daarmee te verenigen zijn. Voor de **polders op de Waddeneilanden** zetten we in op verbreding van de landbouw met andere functies zoals recreatie en natuur- en landschapsbeheer. De bijzondere kwaliteiten van de Waddenzee (UNESCO-Werelderfgoed) en de Waddeneilanden hebben we hiervoor geschetst. De Waddeneilanden zijn grotendeels aangewezen als Natura2000-gebied. In de polders op de Waddeneilanden (polders) is de landbouw van oudsher verbonden met beheer van natuur en landschap en met recreatie; de eilander landbouw is hierdoor gemiddeld extensiever dan de landbouw op het vaste land. Deze verbreding van de landbouw zal door de natuurlijke omstandigheden doorzetten. Wij zullen dat bevorderen.

In de kuststrook langs de Waddenzee en het IJsselmeer stemmen we met gemeenten, waterschap en de stakeholders de diverse opgaven en functies in deze

zones op elkaar af: dijkversterking/ kustverdediging, verhoging en fluctuatie van het IJsselmeerpeil, toegankelijk houden van vaargeulen, toekomstbestendige recreatie en landbouw, en verbetering van natuurwaarden van deze grote wateren (Natura2000-gebieden).

*In het **veengebied** streven we naar het beperken van veenoxidatie door uitvoering van het Veenweideprogramma 2021-2030. Daarbij kijken we naar maatregelen als peilverhoging, meer ruimte voor zelfbeheer en individueel maatwerk en (bodemkundige) innovaties. We willen hiermee de doelen voor het verminderen van bodemdaling en uitstoot van broeikasgassen, voor klimaatadaptatie en natuurherstel op tijd realiseren. In de Omgevingsvisie werken we dit uit, met een onderscheid naar dik en dun veen, klei op veen, en tussen nu, straks (2035) en later (2050). Daarbij kijken we mede naar de effectiviteit en mogelijkheden van wateropslag in de laagste delen van het veengebied.*

Het veengebied is een sleutelgebied om Fryslân klimaatbestendiger te maken. In combinatie met passende functies kan het verdienvermogen van het gebied verbreed worden. Dit zal gepaard moeten gaan met publieke en private investeringen, samen met herschikking en uitruil van gronden. Een grondbank kan dit aanjagen en faciliteren; met onze partners bekijken we wie daarin het voortouw neemt. Ook voor pilots en experimenten zal ruimte zijn. We houden de mogelijkheid van innovatieve bodemaatregelen in de toekomst open, afhankelijk van technische en juridische ontwikkelingen en nader onderzoek

*In het **zandgebied** versterken we de samenhang tussen landbouw, natuur, landschap, water en bodem. Provincie en waterschap nemen maatregelen t.b.v. het vasthouden van water, waterconservering, hogere slootpeilen en het ondieper maken van sloten. Hierdoor kan in een groot gebied de grondwaterstand stijgen en de waterkwaliteit verbeteren. Het zandgebied heeft een belangrijke landbouwfunctie en er liggen waardevolle natuurgebieden en drie beekdalen. Het is ook een aantrekkelijk gebied voor recreatie vanwege de variatie en landschappelijke waarden. Door diverse drukfactoren als gewasbeschermingsmiddelen en verstoring, verdroging en stikstofuitstoot, gaan deze kwaliteiten achteruit. Voor het hele zandgebied is vasthouden van zoetwater het devies om de gevolgen van verdroging voor de natuur en voor de landbouw te beperken.*

*In en rondom **Natura2000 gebieden, beekdalen en drinkwaterwingebieden** spelen specifieke opgaven. Hier willen we agrarisch grondgebruik combineren met versterking van natuurwaarden, een natuurlijker water- en bodemsysteem en goede waterkwaliteit.*

Met gerichte investeringen en maatregelen is hier veel winst in kwaliteiten te behalen. Daarmee heeft ook de landbouw een goed toekomstperspectief. We zien bijv. kansen voor groenblauwe diensten, én voor agrarisch medegebruik van natuurgebied. We streven in deze gebieden naar verwevenheid tussen landbouw, natuur, water en bodem; dit werken we op hoofdlijnen per gebied uit. In deze gebieden stuurt de provincie actiever, bijv. via regie op grondverwerving en grondruil en via bedrijfsspecifieke doelsturing zoals Kritische Prestatie Indicatoren. Gebiedsgericht maatwerk is uitgangspunt op basis van de omstandigheden en opgaven.

In de **Natura2000 gebieden** moeten de natuurwaarden verbeterd worden. Door een gebiedsgerichte inzet van middelen en maatregelen willen we samen met de landbouw de depositie van stikstof en gewasbeschermingsmiddelen en de verdroging verminderen.

In de **beekdalen** zetten we in op herstel van natuur en landschap, in combinatie met het vasthouden van water, het verbeteren van de waterkwaliteit en een toekomstbestendige landbouw. Provincie en waterschap nemen maatregelen t.b.v. het vasthouden van water, waterconservering, hogere slootpeilen en het ondieper maken van sloten. Hierdoor kan in een groter gebied de grondwaterstand stijgen en de waterkwaliteit verbeteren. Vooral de landbouw en de natuur op de hogere zandgronden, waar geen watertoevoer mogelijk is, hebben daar baat bij. Peilverlagingen en nieuwe bebouwing in de beekdalen zijn ongewenst.

In en rondom **de drinkwaterwingebieden** zal het grondgebruik geen afbreuk mogen doen aan de kwaliteit van het grondwater t.b.v. de drinkwaterwinning. Vooral het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen verdient in dit verband aandacht. Momenteel doet de provincie onderzoek naar Aanvullende Strategische Voorraden (ASV's) voor de drinkwatervoorziening op middellange termijn (2040). Deze ASV-gebieden zullen we in de Omgevingsvisie opnemen.

In heel Fryslân moeten grondgebruikers rekening houden met water op het maaiveld wanneer er veel neerslag valt of de boezem langdurig hoog staat. De laaggelegen gebieden die geschikt zijn voor (tijdelijke) piekwaterberging, houden gemeenten vrij van bebouwing. Samen met het waterschap benutten we kansen om de boezem te vergroten of polders (tijdelijk) in te kunnen zetten als waterbergingsgebied of retentiegebied.

Dit zorgt ervoor dat bij veel neerslag de wateroverlast voor landbouw, natuur en andere functies beperkt blijft. De regels voor waterrobuust bouwen in de Omgevingsverordening blijven van kracht en scherpen we zo nodig aan. Verder houden we rekening met mogelijke peilstijgingen en grotere peilfluctuaties van het IJsselmeer die het Rijk instelt. Daarnaast kent het Friese boezemsysteem specifieke opgaven, zoals toekomstige doorvoer van water, waterberging, uitbreiding van gemaalcapaciteit; we doen hier nog onderzoek naar en zullen de resultaten ervan verwerken in de Omgevingsvisie. De realisatie van een extra zeegemaal bij de Waddenzee door het waterschap vraagt om een gebiedsgerichte aanpak. Zo mogelijk geven we in de Omgevingsvisie indicatief een zone aan waar extra gemaalcapaciteit gewenst is.

Nieuwe economische ontwikkelingen zullen meer rekening moeten houden met mogelijke wateroverlast en watertekorten; dit speelt bij de locatiekeuze en inrichting van locaties.

Op deze manier kunnen grote economische schade en uitval van cruciale functies bij weersextremen voorkomen worden.

Onze inzet in beweging 2 op het economisch beter benutten van de Friese vaarwegen, vraagt om maatregelen die bodemdaling in het veenweidegebied tegengaan.

Op die manier kunnen toekomstige verschillen in boezempeil, die belemmerend werken voor de beroeps- en pleziervaart, voorkomen worden.

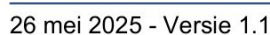
Het landelijk gebied is tevens belangrijk voor recreatie/ gastvrijheidseconomie; in beweging 3 werken we dit uit.

Voor alle gebieden is herstel van de biodiversiteit een opgave, ook in de steden en dorpen. Door buiten de natuurgebieden de biodiversiteit te versterken maken we deze natuurgebieden robuuster en veerkrachtiger. Een groenblauwe dooradering van het landelijk gebied, die natuurgebieden met elkaar verbindt, heeft hierin een belangrijke functie. Met de Friese Bomen- en bossenstrategie geven we hier mede invulling aan.

Met de voorgaande voorstellen beogen we meer verweving tussen landbouw en natuur; dit geldt met name voor gebieden waar functiemenging mogelijk is.

De natuurhoofdstructuur bestaat uit het Nationaal Natuur Netwerk (NNN), met daarin een aantal Natura2000 gebieden, de overige bestemde natuurgebieden, Nationale Parken en de onderlinge ecologische verbindingen daartussen. Deze gebieden zijn begrensd en beschermd en vormen de ruggengraat van de Friese natuur.

Voor deze landbouwgronden geldt: zoveel mogelijk behoud van de landbouwfunctie en aanverwante diensten als maatschappelijk belang (met name voedselzekerheid), rekening houdend met andere maatschappelijke belangen als de volksgezondheid. Bij een voorgenomen wijziging naar een andere functie zal een afweging t.o.v. het landbouwbelang moeten plaatsvinden, zodat landbouw niet het sluitstuk is van de afweging. Het publieke belang van voedselzekerheid ca. weegt daarbij mee. Op deze manier kunnen we goede landbouwgronden beschermen.

6.2 Beweging 2: naar een fossielvrije en circulaire samenleving

De netwerken voor energie, economie en mobiliteit worden meer bepalend voor waar welke bedrijven zich kunnen ontwikkelen.

De netwerken voor energie en economie en de infrastructuur voorzien in onze (toekomstige) behoeften aan energie, werk en inkomen en verplaatsing. Ze vormen de basis voor een goed vestigingsklimaat en ons toekomstig verdienvermogen. We zullen deze netwerken doelmatiger moeten benutten omdat er grenzen zijn aan hun capaciteit (denk aan netcongestie). Dit geldt zeker wanneer we overschakelen op een circulaire economie en fossielvrije energievoorziening. Daarom is het van belang dat bedrijven die veel energie vragen en mobiliteit veroorzaken, terecht komen op plekken die goed ontsloten zijn en waar duurzame energie beschikbaar is. We onderscheiden een aantal uitgangspunten om energie, economie en mobiliteit in samenhang een goede plek te geven.

Zuinig omgaan met energie, grondstoffen en mobiliteit

We zetten allereerst in op het besparen en beperken van energie en grondstoffen en op slimme mobiliteit. Dit zorgt ervoor dat de netwerken en natuur en milieu minder worden belast, en er minder ruimte voor nodig is. Voor de economie gaat het dan over het duurzaam omgaan met producten; bijv. door levensduurverlenging en het beter benutten en hergebruiken van grondstoffen en materialen door producenten. Voor energie gaat het bijv. om het goed isoleren van woningen en andere gebouwen. En om het veranderen van (productie)processen, zoals biobased bouwen, waardoor minder energie nodig is.

Besparing zal echter niet altijd leiden tot minder ruimtebeslag. Voor de circulaire economie is bijv. meer ruimte nodig, zoals voor het recyclen, opslaan en verwerken van producten en grondstoffen⁷. En bestaande en nieuwe bedrijven hebben ruimte nodig om zich te kunnen ontwikkelen, om circulair te worden en om duurzaam in energie te voorzien. Dit kunnen we met prognoses redelijk voorspellen. We hebben met gemeenten regionale afspraken gemaakt over de ontwikkeling van bedrijventerreinen voor gemengde bedrijvigheid tot 2035⁸. Inmiddels beschikken we ook over een actuele vraagprognose voor grootschalige bedrijvigheid en watergebonden bedrijvigheid. Daarnaast zijn er onzekere ontwikkelingen die moeilijk te voorspellen zijn, zowel voor als na 2035; in de Omgevingsvisie werken we uit hoe we hier samen met gemeenten (ook na 2035) mee om willen gaan.

Ook een duurzaam energiesysteem vraagt meer ruimte.

De provinciale Energievisie zet in op een gevarieerde mix aan nieuwe energiebronnen om in 2050 fossielvrij en energieneutraal te zijn: duurzame elektriciteit, gassen en warmtebronnen. De opgave voor de productie van elektriciteit wordt stapsgewijs ingevuld tot 2050; voor de Omgevingsvisie is de benodigde opwekcapaciteit tot 2035 het meest relevant. Daarnaast zijn voorzieningen voor transport, opslag en omzetting van energie nodig – zowel boven- als ondergronds –, zoals onderstations om netcongestie op te lossen.

⁷ Het Planbureau voor de Leefomgeving schat op basis van scenario's voor 2050 in dat de circulaire economie tot 40% meer ruimte nodig heeft dan de lineaire (fossiele) economie nu. PBL, *Ruimte voor circulaire economie. Verkenning van de ruimtelijke voorwaarden voor een circulaire economie. Den Haag, 2023*

⁸ De afspraken zijn gebaseerd op een vraagprognose (Louter, 2021) en hebben betrekking op bestaande bedrijventerreinen met kavels kleiner dan 3 hectare; in totaal gaat het om ca. 411 ha. Dit betreft een uitbreidingsvraag.

Bestaande ruimte voor bedrijvigheid en infrastructuur benutten

Ontwikkelruimte voor (nieuwe en bestaande) bedrijven zoeken we samen met gemeenten eerst in het bestaande bebouwd gebied van steden en dorpen. Wij hanteren daarbij de volgorde: 1. optimale benutting van de ruimte voor bedrijvigheid binnen de bestaande bedrijventerreinen, 2. uitbreiding van bestaande bedrijventerreinen, 3. ontwikkeling van nieuwe bedrijventerreinen.

Zo kan bij de herstructurering van bedrijventerreinen (milieu)ruimte beschikbaar komen. Hoe actiever provincie en gemeenten hierop sturen, bijv. door herverkaveling en uitruil van gronden, des te groter de ruimtewinst; in de Omgevingsvisie werken we dit uit. Door functiemenging kan eveneens ruimtewinst geboekt worden. Zo zien we in de centrumgebieden en aanloopgebieden meer mogelijkheden voor lichte, kleinschalige bedrijvigheid en dienstverlening. Dit is ook goed voor de vitaliteit en leefbaarheid van deze gebieden. Bedrijfsverplaatsing naar deze gebieden zouden gemeenten en provincie kunnen stimuleren. Hierdoor ontstaat ruimte op bedrijventerreinen.

En er is minder kantoorruimte nodig. Via herschikking en transformatie van bestaande kantorenlocaties ontstaat er ruimte voor nieuwe, stedelijke bedrijvigheid die met woningbouw gemengd kan worden. Het is wenselijk dat een mix aan nieuwe functies aansluit bij de ontsluiting van zo'n voormalige kantorenlocatie, vaak ook met OV.

Veel kleinschalige energieprojecten kunnen eveneens in bestaande steden en dorpen worden gerealiseerd. Door zelf in de energie te voorzien kan een bedrijventerrein onafhankelijk van het energienetwerk functioneren. Dit spaart ruimte elders en kan de netcongestie verlichten.

We zetten in op het optimaal benutten van bestaande infrastructuur d.m.v. nieuwe verkeers- en vervoerstechnieken, het stimuleren van vervoer over water, en door de verschillende vervoersvormen goed op elkaar aan te laten sluiten. We willen met gemeenten en vervoerders mobiliteitshubs realiseren. We zullen deze in de Omgevingsvisie op kaart aangeven. Deze hubs zullen onder meer op de knooppunten van verschillende vervoerswijzen/modaliteiten liggen, in de nabijheid van stedelijke en regionale centra.

In beweging 3 gaan we hier nader op in.

Verder versterken we samen met gemeenten de relatie tussen infrastructuur/ mobiliteit en ruimtelijke ontwikkelingen. Zo worden functies die veel verplaatsingen teweegbrengen (zoals kantoren en onderwijs) gesitueerd nabij (OV)knooppunten, zodat meer gebruik wordt gemaakt van OV en fiets. En in de omgeving van bestaande stations in steden en dorpen moeten meer functies komen die gebruik maken van de trein.

De Friese hoofdinfrastructuur is voor het overige grotendeels op orde. Mobiliteitshubs zorgen voor een betere benutting van de bestaande verbindingen doordat ze het overstappen vergemakkelijken. Op die manier kan de reiziger zijn reis van deur tot deur uitstippelen (ketenmobiliteit).

Meervoudig ruimtegebruik

We verwachten dat initiatiefnemers al bij de start van projecten voor energie en economie naar de mogelijkheden van functiemenging kijken, zowel in ruimte als in tijd (verdeeld over dag/nacht en werkdag/weekend).

Veel vormen van energieopwekking zijn te combineren met ander ruimtegebruik, zoals bedrijfsgebouwen, woningen, natuur en waterberging, landbouw, parkeren. Zon op (nieuw)

water kan bijv. een aantrekkelijke combinatie zijn, ook om extra inkomsten te genereren voor gebiedstransitie. Door gebieden energie-inclusief te ontwerpen, wordt bij de ontwikkeling van een stedelijke functie voorzien in de energiebehoefte. Extensieve zonneparken met veel natuur kunnen de inrichting van zones rondom kwetsbare natuurgebieden mede financieren. En denk aan de combinatie van zon met wind en van zon op terreinen van (voormalige) nutsvoorzieningen (rioolwaterzuiveringen, milieustraten, gemeentewerven, vuilstortplaatsen, slibdepots en grote trafostations).

Ook op bestaande en nieuwe bedrijventerreinen zijn mogelijkheden voor gecombineerd ruimtegebruik. Met groen en water en een aangepaste inrichting kunnen terreinen klimaatadaptief worden, de biodiversiteit versterken, en voor werknemers en bezoekers aantrekkelijker worden. Daarnaast is ruimte gewenst voor de omslag naar fossielvrije energie, in de vorm van eigen opwek, opslag en conversie van energie en o.a. voor elektrische laadinfrastructuur. Wel moet voorkomen worden dat functies als wonen belemmeringen gaan opleveren voor bedrijven.

We benutten de mogelijke aansluitpunten op het nationaal energienetwerk (waterstofbackbone, 380 kV-hoogspanningsleiding). Deze aansluitpunten zullen we, in afstemming met het Rijk, in de Omgevingsvisie op kaart aanduiden.

Daarmee kunnen de pieken en dalen in het aanbod van en de vraag naar energie worden opgevangen; dit zorgt voor stabiliteit en betrouwbaarheid van de provinciale energievoorziening.

Schaal bij schaal

Het type en de omvang van een bedrijf moeten passen bij de stad of het dorp (zie voor de kernenstructuur, beweging 3). I We zetten in op concentratie van bedrijvigheid bij de stedelijke en regionale centra. Dat heeft voordelen voor de bedrijven zelf, voor de energievoorziening, het gebruik van bestaande infrastructuur, landschap en natuur, en voor water, bodem en leefmilieu. Bij de grotere steden zien we ontwikkelmogelijkheden voor een breed scala aan (grootschalige) bedrijven, met accenten op de volgende speerpunten van de Economische Samenwerkingsagenda Blue Delta:

- Leeuwarden: watertechnologie en agrofood;
- Drachten: innovatieve maakindustrie (high tech systems and materials);
- Sneek: maritieme technologie, en toerisme en gastvrijheid;
- Heerenveen: circulaire materialen waaronder circular plastics.

Samen met gemeenten geven we verder invulling aan deze economische speerpunten en maken we afspraken over de ontwikkelruimte en uitgifte van bedrijfslocaties.

Voldoende ontwikkelruimte voor de kenniscampussen als Wetsus en Innovatiecluster Drachten sluit daarop aan. De bedrijven bij de regionale centra zijn belangrijk voor werk en voorzieningen in de regio. En bij de overige kernen passen meer kleinschalige bedrijven die het platteland vitaal en leefbaar houden.

Door internationale gebeurtenissen is het opbouwen van een defensie-industrie actueel geworden. Op dit moment is nog onduidelijk wat dit voor Fryslân kan betekenen. We gaan dit nader bekijken en verwerken in de Omgevingsvisie.

We brengen vraag en aanbod van energie zoveel mogelijk bij elkaar. Dit ontlast het elektriciteitsnet en draagt bij aan een betaalbare en betrouwbare energievoorziening. In de Omgevingsvisie werken we dit uit en geven we aan welke vormen van energieopwek waar kunnen passen. We bepalen dan ook de gewenste verhouding (qua omvang/ vermogen) tussen grootschalige en kleinschalige vormen van energieopwek.

Er zijn verschillende mogelijkheden om op een kleinschalige manier in eigen energie te voorzien, zoals zon op daken, een zonnenveld of windturbine op een bedrijventerrein, in buurten en wijken, groen gas voor warmtevoorziening van bedrijven. Dit stimuleert particulieren en bedrijven om hun eigen energie op te wekken en daar zelf profijt van te hebben (lokaal eigenaarschap). Energiehubs kunnen hierin een rol vervullen. Belangrijk is dat deze lokale projecten goed in de leefomgeving passen. Hiervoor is maatwerk door gemeenten en lokale partijen nodig, binnen de kaders van de Omgevingsvisie.

We onderzoeken wat de effecten zijn van mono-vergisting voor verschillende agrarische bedrijven op één agrarisch bouwperceel, op een agrolocatie of op een bedrijventerrein; op basis daarvan wegen we af of en waar deze mogelijkheid in de Omgevingsvisie wordt opgenomen. De locatiekeuze voor geothermie is lokaal maatwerk, rekening houdend met functies in de omgeving – in het bijzonder de beschermingsgebieden voor drinkwater vanwege het risico op vervuiling van grondwater.

Voor de verduurzaming van de economie, de woningbouw, de mobiliteit en gelet op de geopolitieke ontwikkelingen (weerbare samenleving en zelfvoorziening) is meer opwekcapaciteit voor duurzame energie nodig; dit geldt met name voor duurzame elektriciteitsproductie. Op de lange termijn (na 2040/ 2045) kan een SMR of een andere grootschalige opwekcluster hierin voorzien. Ten minste tot 2035 zetten we in op meer (tijdelijke) zonne- en windenergie in de provincie.

Dit vraagt om ontwikkelruimte; hierbij kijken we ook naar het saneren van bestaande wind- en zonne-energie zodat we verrommeling van het landschap tegengaan en toewerken naar een paar grote clusters. In de Omgevingsvisie geven we daar op bovenlokaal niveau d.m.v. zoekgebieden richting aan om het tussendoel voor 2035 te behalen.

Bij het vinden/markeren van zoekgebieden passen we onder andere het principe toe dat vraag en aanbod zoveel mogelijk bij elkaar liggen, om zo opwek toe te kunnen passen als oplossing voor de netcongestie. In zoekgebieden kan energie aan andere opgaven gekoppeld worden. In deze zoekgebieden zullen de gemeenten geschikte locaties moeten vinden.

Ook na 2035 ligt er nog een opwekopgave om als provincie energieneutraal te zijn in 2050. We nemen in de Omgevingsvisie op dat we rond 2030 met gemeenten de definitieve keuze maken of het wenselijk is om kernenergie in de energiemix op te nemen.

Dat biedt kansen om zon en wind blijvend op te ruimen na het aflopen van de vergunningen. Daarom is het van belang dat vergunningen voor clusters zon en wind tijdelijke vergunningen zijn. Eén en ander zal via aanpassing van de Omgevingsvisie geregeld worden. We vinden het verder belangrijk dat de opbrengsten van duurzame energie binnen de provincie blijven en onder andere ten goede komen aan de betaalbaarheid van energie voor de inwoners.

Rond de luchtmachtbasis Leeuwarden zal rekening moeten worden gehouden met de hoogtebeperking in een straal van 15 km. Dit levert belemmeringen op voor windenergie.. Dit biedt de mogelijkheid om bij het Rijk een groter aandeel van Fryslân te claimen in wind op zee.

Watergebonden en grootschalige bedrijvigheid

We zetten in op concentratie van watergebonden bedrijvigheid langs de twee hoofdvaarwegen (PM-kanaal en Van Harinxmakanaal): bij Harlingen, Franeker, Leeuwarden, Burgum/ Sumar, Kootstertille, Stroobos/ Gerkesklooster en Lemmer. We ontwikkelen een robuuste vaarverbinding PM-kanaal, Van Harinxmakanaal, als onderdeel van de vervoerscorridor Noordoost Nederland en het Europese TEN-T kernnetwerk North Sea–Baltic Corridor (blauwe economische dragers).

We zien in dit verband kansen voor versterking van watergebonden bedrijvigheid op het gebied van circulaire economie, maritieme maakindustrie en jachtbouw. Met name de vaarwegen kunnen beter benut worden voor het vervoeren van de bijbehorende goederen en grondstoffen; er zijn dan maatregelen nodig om de veiligheid van recreatievaart te waarborgen en om milieuoverlast te voorkomen.

Hier ligt ook een link met beweging 1, waar het tegengaan van bodemdaling in het veenweidegebied kan voorkomen dat de Friese boezem opgedeeld moet gaan worden.

We bieden ruimte voor grootschalige bedrijvigheid (kavels > 3 ha), zoals circulaire bedrijven, (high tech) maakindustrie en logistieke/ distributiebedrijven die veel ruimte nodig hebben.

Voorwaarde is dat deze nieuwe bedrijven regionale meerwaarde opleveren: ze moeten het economisch profiel van Fryslân versterken en echt iets toevoegen aan onze brede welvaart. In de Omgevingsvisie werken we dit samen met gemeenten en stakeholders uit; hierbij houden we rekening met de speerpunten uit de Economische Samenwerkingsagenda Blue Delta, zoals hiervoor per stad aangegeven.

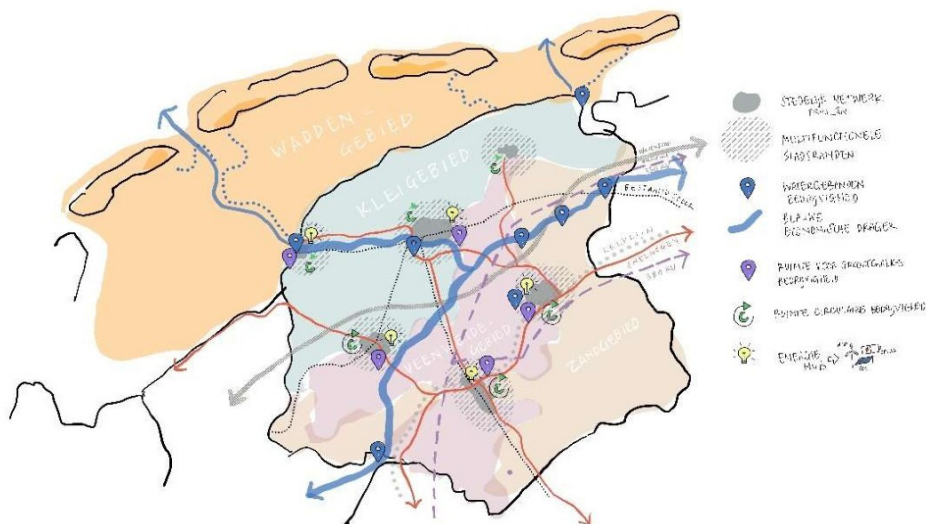
Zoekgebieden voor grootschalige bedrijvigheid liggen bij Leeuwarden, Drachten, Sneek, Heerenveen en Harlingen⁹. Het gaat om multimodaal ontsloten locatie(s) in de nabijheid van grotere centra waar al veel bedrijven zitten. Binnen de zoekgebieden zullen provincie en gemeenten geschikte locaties moeten aanwijzen en ontwikkelen.

De Lelylijn

In de Omgevingsvisie zullen we het meest waarschijnlijke tracé van de Lelylijn (bundeling met A6 en A7) opnemen zodat ontwikkelingen, zoals een nieuwe 380 kV hoogspanningsleiding, hier alvast rekening mee gaan houden.

⁹ STEC-onderzoek naar zoekgebieden voor grootschalige bedrijvigheid, gebaseerd op vestigingsvoorkeuren van bedrijven.

De Lelylijn zal na 2040 de OV-bereikbaarheid binnen en naar Fryslân verbeteren. Er wordt nog onderzoek gedaan naar o.a. het definitieve tracé van de Lelylijn. De regionale infrastructuur en overige trein- en busverbindingen zullen goed op de nieuwe halteplaatsen aangesloten moeten worden.

6.3 Beweging 3: Naar sterke steden en dorpen, in een leefbaar, vitaal en verbonden Fryslân

Een sterke en samenhangende Friese kernenstructuur als basis

We zetten in op een sterk netwerk van steden en dorpen, elk met hun eigen kenmerken.

Nieuwe ontwikkelingen bouwen daarop voort, binnen de karakteristieken van de vier hoofdgebieden. Een logische en robuuste kernenstructuur, waarin alle steden en dorpen tot hun recht komen, biedt hiervoor de basis (zie kaart):

- een sterk Fries stedelijk netwerk¹⁰, goed onderling verbonden en aangesloten op het noordelijk stedelijk netwerk, t.b.v. het optimaal benutten van deze dynamiek, voorzieningen en synergie; heel Fryslân zal daarvan moeten kunnen profiteren;
- vitale regiosteden en regionale centra, met een belangrijke werkgelegenheids- en verzorgingsfunctie voor hun omliggende regio's;
- overige dorpen, elk met hun eigen kwaliteiten en identiteit, die gezamenlijk het weefsel van een bruisend en leefbaar platteland vormen, ondersteund door een kleine kernen aanpak.

Voor het Fries stedelijk netwerk zijn we uitgegaan van de kernen waar de meeste diverse (stedelijke) voorzieningen en bedrijvigheid aanwezig zijn. De regiosteden en regionale centra hebben we bepaald op basis van ruimtelijke spreiding over de provincie, goede bereikbaarheid,

¹⁰ Leeuwarden, Drachten, Sneek, Heerenveen.

en een concentratie van bovenlokale voorzieningen en werkgelegenheid; de gemeenten zetten in hun beleid daar ook actief op in. Harlingen en Dokkum zijn regiosteden, vanwege hun ligging, omvang en specifieke voorzieningen (Harlingen: havenstad aan het Wad, Dokkum: stad in de noordelijke kleischil met een werk- en verzorgingsfunctie voor Noordoost Fryslân). De overige kernen hebben een lokale werk- en voorzieningenfunctie, belangrijk voor de leefbaarheid van het platteland. Ze zijn divers en vragen om maatwerk per kern.

Alle steden en dorpen moeten zich naar aard, schaal en eigen behoefte kunnen ontwikkelen en goed en veilig bereikbaar zijn. Steden en dorpen vullen elkaar aan en versterken elkaar vanuit hun eigen kwaliteiten en potenties. Woningbouw gericht op het aantrekken van nieuwe inwoners vindt met name bij de stedelijke centra plaats.

De Friese steden zijn aantrekkelijke woonplaatsen voor alle denkbare doelgroepen. Gemeenten, corporaties en marktpartijen ontwikkelen er een gevarieerd aanbod aan woningen en een diversiteit aan bedrijven en (stedelijke) voorzieningen, die aansluiten op het stedelijk profiel. Ze stimuleren dat de economische specialisaties van de steden (zie beweging 2) elkaar aanvullen. Ze maken afspraken over een samenhangende ontwikkeling van wonen, werken en voorzieningen, gericht op versterking en profilering van het Fries stedelijk netwerk.

In de multifunctionele stadsranden (zie kaartje) gaan we met de betrokken gemeenten regie voeren over ruimtelijke ontwikkelingen. Het doel is dat aantrekkelijke stadsrandzones met ruimtelijke kwaliteit tot stand komen.

In deze overgangen van de steden naar het landelijk gebied komen veel opgaven samen, zoals weergegeven in alle bewegingen. In deze multifunctionele stadsranden gaat de ontwikkeling van stedelijke functies (incl. energie) gelijk op met de aanleg van groen, water en recreatie. Goede ontwerpen, waarin alle opgaven in samenhang worden neergezet, bieden de basis voor aantrekkelijke en doelmatig ingerichte stadsranden.

We verwachten dat gemeenten samen met stakeholders in de regio inzetten op een sterke positie van hun regionale centra. De overige dorpen moeten voldoende woningbouwmogelijkheden hebben voor de eigen inwoners en doelgroepen. En voorzieningen en werk dienen voor iedereen voldoende bereikbaar te blijven. In de Omgevingsvisie werken we met gemeenten uit wat woningbouw naar aard en schaal in kleine dorpen betekent in relatie tot ruimtelijke kwaliteit.

In de regionale centra stemmen de gemeenten het aanbod aan woningen, werklocaties en voorzieningen af op wat de omliggende regio nodig heeft voor een vitale en leefbare regio. Met andere partijen kijken we in regioverband creatief naar nieuwe manieren van bereikbaarheid en mobiliteit. Stedelijke en regionale centra zijn de knooppunten voor snelle en betaalbare OV-lijnen met een goede bezetting; van daaruit is een meer fijnmazige ontsluiting van kleinere kernen mogelijk, met op maat gesneden publiek en privaat vervoer. Goed bereikbare basisvoorzieningen zijn essentieel voor leefbare dorpen, waaronder multifunctioneel te gebruiken ontmoetingsplekken. Via een Kleine kernen aanpak ondersteunen we met gemeenten en diverse partijen de leefbaarheid in dorpen.

Een regionale bouwstrategie voor heel Fryslân

Samen met gemeenten werken we een regionale bouwstrategie uit voor alle steden en dorpen gezamenlijk en nemen deze op in de Omgevingsvisie. Daarin komen de grotere inbreidings- en

uitbreidingslocaties voor wonen, werken en voorzieningen te staan. Dit in combinatie met groen, water, recreatie, energie. Een en ander zullen we afstemmen op de mogelijkheden en beperkingen van het natuurlijke water- en bodemsysteem.

De bouwstrategie geeft richting aan en duidelijkheid over de ruimtelijke ontwikkeling van steden en dorpen. Daaronder valt ook het ontwikkelen van aantrekkelijke, multifunctionele stads- en dorpsranden en recreatieve uitloopgebieden met groen en water. Deze randzones moeten de steden en dorpen beter met het landelijk gebied eromheen verbinden. Ook kijken we naar mogelijkheden voor menging van functies, zoals bedrijventerreinen die met andere functies en groen en water levendiger en aantrekkelijker kunnen worden.

In de bouwstrategie zetten we in op het optimaal benutten van het bestaand bebouwd gebied. Daarbij zullen we de herstructureringsopgave in steden en dorpen betrekken: het opknappen en verduurzamen van woningen, het klimaatadaptief maken van de woon- en leefomgeving, en het aantrekkelijker maken van werklocaties en van stads- en dorpscentra.

Daarnaast blijven uitbreidingslocaties voor wonen en werken nodig om de behoefte aan wonen en werken op te vangen.

We streven in dit verband naar een goede verhouding tussen inbreiding en uitbreiding.

We zullen deze verhouding in de Omgevingsvisie onderbouwen en opnemen.

Met zo'n brede bouwstrategie krijgen gemeenten en provincie grip op de verstedelijkingsopgaven in en rond alle kernen¹¹: de woningbouwopgave (kwantitatief, kwalitatief), economische dynamiek en energie, synergie en werkgelegenheid, niveau van voorzieningen/ zorg, bereikbaarheid en OV, wateroverlast en zoetwatervoorziening (klimaatadaptatie), natuur, landschap en erfgoed, een gezond woon- en leefmilieu, en bodemdaling.

Wonen in gezonde, leefbare steden en dorpen

Er zijn meer woningen nodig voor het wegwerken van woningtekorten en vanwege de toename van het aantal huishoudens. Daarnaast willen we met extra woningbouw meer nieuwe inwoners aantrekken om de beroepsbevolking en daarmee de Friese economie op peil te houden; deze extra woningbouw vindt geconcentreerd plaats in en bij de stedelijke centra.

Naast aantallen is het van belang dat de juiste woningtypen worden gebouwd. En dat parallel hieraan de bestaande woningvoorraad wordt opgeknapt en verbeterd. Want er is sprake van een mismatch: veel bestaande gezinswoningen voldoen niet aan de toenemende vraag van een- en tweepersoonshuishoudens. En veel van deze woningen zullen door vergrijzing de komende jaren vrijkomen. Het toenemend aantal één- en tweepersoonshuishoudens, de vergrijzing en het behouden van jongeren, vragen om andere (flexibele/ aanpasbare) woningtypen.

Volkshuisvesting is een publieke taak die we samen met de gemeenten oppakken. We gaan uit van woningbouw naar behoefte, zowel kwantitatief als kwalitatief. Gevarieerd bouwen met verschillende woningtypen draagt hieraan bij.

Dit bevordert de doorstroming en zorgt ervoor dat aan de gevarieerde woonwensen van mensen kan worden voldaan; een substantieel deel van de nieuwbouwwoningen moet geschikt zijn voor ouderen die zorg nodig hebben. Met creatieve oplossingen als het optoppen van

¹¹ We benutten hierbij o.a. de in april 2025 opgestelde Verstedelijkingspropositie Fries Stedelijk Netwerk 2050.

woningen, woningsplitsing en woningdeling, collectief wonen/ woonhofjes, transformatie en hergebruik, kunnen in de bestaande steden en dorpen en op bestaande erven veel woningen worden gerealiseerd. We stimuleren bouwen met eigentijdse kwaliteit en goede ontwerpen. Dit zal een impuls geven aan een nieuwe Friese bouwcultuur, waarin volkshuisvesting en het met kwaliteit bouwen hand in hand gaan. Met een divers en hoogwaardig woningaanbod kunnen we samen met gemeenten, corporaties en ontwikkelaars, Fryslân als aantrekkelijke woon- en werkprovincie op de kaart zetten. In het provinciale woonplan werken we dit uit.

Specifiek voor arbeidsmigranten onderzoeken we met gemeenten of en hoe huisvesting bij werklocaties in het landelijk gebied mogelijk is.

Flexwoningen kunnen (tijdelijk) een oplossing bieden voor de acute woningvraag van studenten, arbeidsmigranten, spoedzoekers en statushouders. Net als bij 'reguliere woningen' zullen deze op geschikte locaties moeten liggen. Gelet op de urgentie en de tijdelijke huisvesting van bewoners, kunnen we ons wel voorstellen dat de eisen qua milieubelasting, ontsluiting ca. op een aanvaardbaar maar iets lager niveau liggen.

Ook op de Waddeneilanden zullen voor de inwoners voldoende woningen beschikbaar moeten zijn. Vanwege de beperkte ruimte en schaarste aan woningen blijft het van belang dat bewoners sociaal en/ of economisch aan de eilanden gebonden zijn.

We stimuleren met gemeenten hergebruik van vrijkomende bebouwing, zoals boerderijen, door wonen, recreatie, zorg en passende vormen van bedrijvigheid. We onderzoeken samen of het wenselijk is om de mogelijkheden voor woningbouw op de bijbehorende erven te verruimen, ook in relatie tot behoud en ontwikkeling van Fries erfgoed; hierbij betrekken we aspecten als landschap, gezondheid i.r.t. landbouw, en mobiliteit en ontsluiting (ook i.v.m. zorgbehoefte). We zullen dit verwerken in de Omgevingsvisie.

Naast het bouwen van woningen gaat het om de ontwikkeling van een leefbare, gezonde en inclusieve woon- en leefomgeving. Gemeenten nemen hierin het voortouw. Bij het bouwen en inrichten houden ze rekening met het voorkomen van hittestress, beperken van lokale wateroverlast, het vergroten van biodiversiteit, functiemenging en levendigheid, en een woonomgeving die uitnodigt tot gezond gedrag/ bewegen, ontmoeten, recreëren en ontspannen. Dit vraagt ook om maatregelen op het gebied van mobiliteit, recreatie, voorzieningen, economie/ bedrijvigheid en sociale samenhang. Nieuwe, innovatieve woonvormen passen daar goed in, zoals drijvende , modulair gebouwde en circulaire/ biobased woningen.

Onderlinge verbindingen en bereikbaarheid van voorzieningen

Samen met gemeenten onderzoeken we de mogelijkheden om de onderlinge verbindingen tussen de steden, tussen steden en dorpen en het landelijk gebied, en tussen verschillende modaliteiten (OV, fiets, te voet, auto, over water) te versterken; daaronder valt het rondje Fryslân, met een robuuste OV-verbindingsring tussen de vier steden en aansluitingen daarop vanuit de omliggende regio's.

Na 2040 zal de Lelylijn – incl. een volwaardige aftakking naar Leeuwarden – zowel de interne verbinding van het stedelijk netwerk als de verbindingen met het noordelijk en nationaal stedelijk netwerk versterken. Dit kan tot extra vraag naar woningen en werklocaties leiden. In de ontwerp Omgevingsvisie wegen we af of we hiervoor al ruimte reserveren.

We streven naar een 30 minutengemeenschap waarin basisvoorzieningen vanuit alle delen van Fryslân binnen 30 minuten bereikbaar zijn (met een combinatie van vervoersvormen).

De spreiding van stedelijke en regionale centra en overige kernen over Fryslân vormt een goed fundament om voorzieningen bereikbaar te houden en de leefbaarheid op het platteland op peil te houden¹². Mobiliteitshubs vullen dit aan en zullen de bereikbaarheid van het platteland verbeteren (zie beweging 2). Hubs kunnen uitgroeien tot een sociaal knooppunt in een dorp, wijk of regio, waar maatschappelijke functies en voorzieningen samenkomen.

In de Omgevingsvisie zullen we de hubs uitwerken en deze op kaart aangeven.

Gastvrij Fryslân in alle geledingen

We zetten in op slimme groei in plaats van economische groei. We zien toerisme niet als doel maar als middel voor de inwoners van Fryslân, zodat gastvrijheid een bijdrage levert aan een prettige en gezonde leefomgeving, behoud van natuur- en cultuurerfgoed, en toekomstbestendige banen voor de beroepsbevolking.

Op deze manier kan toerisme een rol spelen bij toekomstige ontwikkelingen. Wat slimme groei inhoudt, verschilt lokaal. Bij de ene locatie is ruimte voor groei van kwaliteitstoerisme om lokale voorzieningen in stand te houden (een gedeeld zwembad voor bewoners en recreanten), terwijl op een andere locatie de druk van toerisme groot is en de inzet meer gericht is op spreiding in tijd/ verlenging van het seizoen. Dit vraagt om een balans tussen de belangen van bezoekers, bedrijven en inwoners.

Recreatief gebruik van erfgoed/ vrijkomende boerderijen is hiervan een voorbeeld, evenals het (her)ontwikkelen van bestaande bebouwde plekken in plaats van nieuwe. Naast van oudsher de watersport en vaarrecreatie, zijn cultuuroerisme, bezinningstoerisme, agrotourisme en natuurtoerisme, voorbeelden van recreatievormen die aansluiten op de kwaliteiten van Fryslân.

Nieuwe grootschalige (verblijfs)voorzieningen op land dan wel water vinden we ongewenst. Een uitzondering maken we voor een voorziening die een meerwaarde heeft voor andere opgaven, bijv. inkomsten oplevert voor natuurontwikkeling, ten gunste komt aan de lokale gemeenschap, en de verdiensten benut kunnen worden om het gebied mooier of beter te maken.

We geven in dit verband prioriteit aan het revitaliseren en zo nodig transformeren van bestaande recreatieve accommodaties/ recreatiecomplexen. Dit gebeurt binnen het bestaande ruimtebeslag, tenzij er een combinatie met andere opgaven gemaakt kan worden.

Daarnaast is in de hele provincie behoefte aan meer fijnmazige routenetwerken voor wandelen, fietsen, varen, paardrijden ca. (incl. nieuwe vormen van mobiliteit); een voorbeeld hiervan is de openstelling van boerenlandpaden. De ontsluiting kan verbeterd worden door routenetwerken aan recreatieve voorzieningen en kernen te verbinden, en door betere verbindingen tussen de huidige vaar-, wandel- en fietsnetwerken.

We zullen de provinciale Gebruiksvisies voor water- en landrecreatie in de Omgevingsvisie vertalen. Per gebied geven we verschillende accenten, afhankelijk van de omstandigheden qua landschap (wadden, klein, veen, zand), natuur en erfgoed e.d.

Deze gebruiksvisies voor water- en landrecreatie bieden, op basis van o.a. de landschappelijke kwaliteiten per gebied, inspiratie om water- en landrecreatie een plek te geven in diverse plannen en ontwikkelingen op en rond water en land. Eventuele ongewenste belemmeringen

¹² Sinds 2010 is de afstand tot basisvoorzieningen in Fryslân geleidelijk toegenomen (CBS, Nabijheid voorzieningen, 2024).

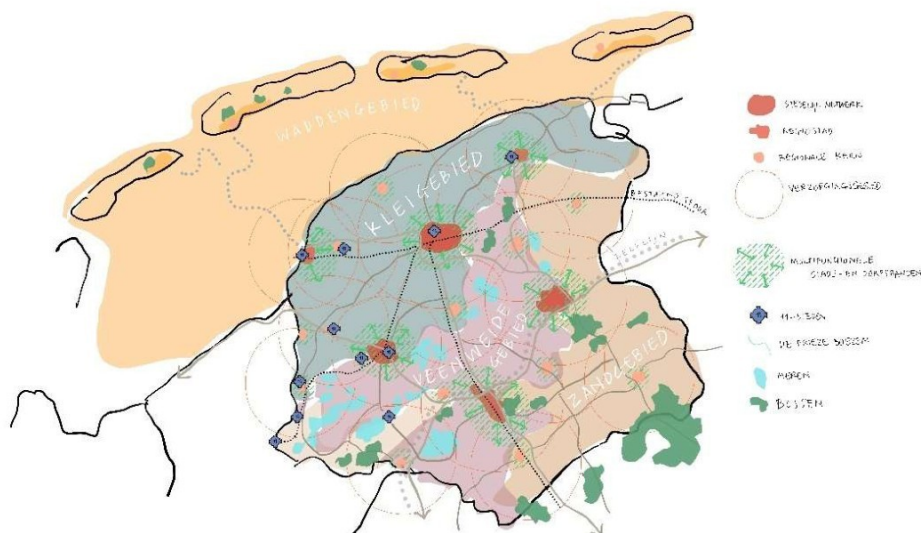
voor recreatief medegebruik zullen we inventariseren en samen met gemeenten wegnemen. Voor de ontwikkeling van dag-recreatieve voorzieningen zetten we in op “slimme groei”.

We willen met gemeenten en het Rijk een impuls geven aan recreatie in en rond de steden en daar regie op voeren.

In de stedelijke gebieden is behoefte aan meer recreatieruimte per inwoner en aan betere verbindingen met het landelijk gebied. Tegelijk met stedelijke ontwikkelingen zal de hoeveelheid recreatief groen en water er moeten toenemen.

Voor de Waddeneilanden zetten we samen met de eilandgemeenten in op beheersing van de recreatiedruk die past bij de eilander kwaliteiten van natuur, landschap en erfgoed.

Kwaliteitsverbetering van bestaande voorzieningen en nieuwe duurzame en kleinschalige recreatievormen passen daar bij.

6.4 Contouren in samenhang: richtinggevende keuzes

We willen zorgvuldig met de ruimte om gaan en de identiteit van Fryslân overeind houden. Hierbij gaat het niet alleen om het ruimtebeslag van de opgaven. We hebben ook oog voor de nabijheid van functies die elkaar versterken, bufferzones tussen functies die minder goed bij elkaar passen, kenmerken van een gebied die maken dat de ene opgave er beter past dan een andere opgave, mogelijkheden om in de ruimte te stapelen of te combineren. Met als resultaat: een leefomgeving waarin mensen plezierig leven en zich kunnen ontplooiën en waarvan de natuur integraal onderdeel vormt.

Hierdoor hebben vraagstukken en keuzes met elkaar onderlinge afhankelijkheden of onderlinge relaties door kansen of mogelijkheden.

Als we door de oogbaken naar de drie bewegingen kijken zien we de volgende contouren (richtinggevende keuzes) voor Fryslân:

- Bij alle ontwikkelingen is het vertrekpunt het natuurlijke water- en bodemsysteem, karakteristieke steden en dorpen, waardevolle landschappen, erfgoed en natuur, een sterke identiteit en sociale samenhang. We koesteren rust en ruimte, een relatief schoon milieu.

- We hanteren de combinatie van een generieke en een gebiedsspecifieke benadering. In de gebiedsspecifieke benadering vormen de vier hoofdgebieden (Wadden, Klei, Veen en Zand) het vertrekpunt van ons beleid en handelen. De mogelijkheden in deze gebieden worden bepaald door ruimtelijke, ecologische, economische en culturele kenmerken.
- We zetten in op het vasthouden van water en stemmen onze ruimtelijke keuzes af op het natuurlijke watersysteem. Daarmee spelen we in op de gevolgen van klimaatverandering. We nemen maatregelen om verzilting en verdroging op de kleigronden tegen te gaan, en om water op de zandgronden en in de beekdalen vast te houden. De Waddeneilanden vragen om een eigen strategie, gericht op het vasthouden van zoetwater en zoetwatervoorraden in duingebieden. Het laaggelegen veengebied vormt een schakel tussen het klei- en zandgebied. Hiervoor zetten we het bestaande veenweideprogramma voort.
- We zetten in op meer ruimte voor water om weersextremen op te kunnen vangen en stimuleren gemeenten om deze ruimte te integreren in hun plannen. Zowel de ruimte voor opvang van piekbuien als de ruimte voor buffering(opslag) zal verspreid over de provincie gezocht moeten worden, zodat het water niet over lange afstanden getransporteerd hoeft te worden naar de gebruiker (natuur, landbouw). Klimaatadaptatie wordt daarmee integraal onderdeel van onze leefomgeving.
- Om het belang en de functie van de landbouwgebieden te borgen nemen we in de Omgevingsvisie een landbouwhoofdstructuur op.
- We willen een toekomstbestendige landbouw en een rijke natuur die bloeit in al zijn pracht en rijkdom. In en om een aantal gebieden kunnen hiervoor extra inspanningen nodig zijn vanwege de gebiedsspecifieke condities. Het gaat dan om het veenweidegebied, de beekdalen, de gebieden rondom kwetsbare Natura-2000 gebieden, de NNN en de drinkwaterwingebieden. We voeren hier de wettelijke taken uit.
- We zetten in op meer kansen voor economische structuurversterking (economische samenwerkingsagenda) voor behoud van leefbaarheid. Hier bieden we passende ruimte voor.
- We versterken fijnmazige OV-bereikbaarheid van het platteland en de stad met oplossingen die bij Fryslân passen. De provincie houdt de regie op een goede ligging van onder andere de mobiliteitshubs ten opzichte van steden en dorpen, wegen en OV-verbindingen.
- Fryslân kiest voor een schakelfunctie tussen de Randstad en Duitsland/ Noord en Noordoost Europa. Bovendien zetten we in op een voortrekkersrol op het vlak van duurzaamheid en circulaire economie. Het energienetwerk, de opwek van duurzame energie en de infrastructuur over land en water moet deze inzet faciliteren. Dat vraagt ruimte, maar ook inzet op een stevig fundament. Daarom zetten we in op het beter benutten van de waterinfrastructuur voor transport van goederen, als onderdeel van het Europese TEN-T kernnetwerk North Sea - Baltic corridor.
- Op termijn het versterken van de OV-bereikbaarheid door het beter benutten van de bestaande infrastructuur en door de mogelijke aanleg van de Lelylijn.
- We reserveren alleen ruimte voor grootschalige bedrijvigheid (>3ha) wanneer dit regionale meerwaarde voor Fryslân oplevert. Hiervoor wijzen we zoeklocaties aan.
- Een duurzaam energiesysteem vraagt meer ruimte. Voor de verduurzaming van de economie, de woningbouw en de mobiliteit is meer opwek nodig. Dat betekent o.a. meer tijdelijke wind- en zonne-energie en daar is meer ruimte voor nodig. We geven daar op bovenlokaal niveau richting aan met behulp van zoekgebieden, om het tussendoel voor 2035 te behalen. We vinden het verder belangrijk dat de opbrengsten van duurzame energie binnen de provincie blijven en onder andere ten goede komen aan de betaalbaarheid van energie voor de inwoners. Daarbij wordt saneren onderdeel van het beleid, zodat we verrommeling van het landschap tegengaan en toewerken naar een paar grote clusters.

- In een brede bouwstrategie zetten we in op een aantrekkelijke woon- en werkprovincie. De nadruk ligt op herstructurering en inbreiding met behoud van voldoende groen binnen de kern. Woningbouw gericht op het aantrekken van nieuwe inwoners vindt met name bij de stedelijke centra plaats.
- We zetten in op 'slimme groei' van de gastvrijheidseconomie. Dit betekent dat we versterken wat sterk is, passend bij de aard en schaal van een gebied. We leggen meer nadruk op kwaliteit. In een nieuwe, grootschalige (verblijfs)recreatieve voorziening zien wij geen meerwaarde voor Fryslân, tenzij deze een belangrijke bijdrage levert aan andere opgaven in het landelijk gebied.

Hoofdstuk 7 Gebiedsgerichte contouren

We hanteren in deze Contourenschets en straks in de Omgevingsvisie de combinatie van een generieke en een gebiedsspecifieke benadering. Hiermee combineren we de voordelen van uniformiteit en maatwerk. We leggen daarom in dit hoofdstuk de gebieden langs de drie bewegingen en de overkoepelende thema's, waarbij het fundament uit de lagenbenadering - het water- en bodemsysteem - de basis vormt.

Elk gebied heeft unieke kenmerken, opgaven en behoeften. Door per gebied richting te geven, kan de Omgevingsvisie beter inspelen op de specifieke uitdagingen en kansen van dat gebied. De onderstaande tabel geeft aan de hand van specifieke kenmerken een eerste richting aan de verschillende gebieden. In de Omgevingsvisie werken we dit uit om een kader te bieden voor maatwerk per gebied. In samenspraak met gebiedspartijen, inwoners en bedrijven, zullen daar de oplossingen tot stand komen die goed aansluiten op de kenmerken van het gebied.

7.1 Waddengebied: Waddenzee en Waddeneilanden

Water en bodemsysteem als fundament voor de bewegingen

Zoetwaterbellen op eilanden in balans houden: gebruik en aanvulling van zoetwater zijn in evenwicht. Inzet op een flexibel en meebewegend beheer van de Waddenzee samen met het Rijk. Het dynamische karakter van de Waddenzee betekent dat zand en slib constant in beweging zijn. Het is belangrijk om deze sedimentstromen te beheren en om de kustlijnen, kustfundament en wadplaten te behouden t.b.v. de flora en fauna en kustveiligheid. Zeespiegelstijging heeft hierop invloed. Hogere temperaturen en veranderende zoutbalansen leiden tot verschuivingen in de soorten in de Waddenzee. We zijn tegen de winning van diepe delfstoffen (gas, zout).

Beweging naar een sterke landbouw en natuur in een klimaatbestendig Fryslân

Het verhogen van de grondwaterstand (stapsgewijs) zal nodig zijn om zoetwaterbellen op orde te houden. Zowel in duinen als in binnenduinen. In de polders zal soms plaatselijk wateroverlast zijn.

Behouden en versterken van de rijke biodiversiteit van de Waddeneilanden en de Waddenzee. Cruciale rol van de Waddenzee als rust- en foerageergebied voor trekvogels.

IJsselmeerkust en waddenkust meer als klimaatlandschappen gaan inzetten.

Klimaatlandschappen verwijzen naar de manier waarop landschappen worden aangepast en beheerd om beter bestand te zijn tegen de effecten van klimaatverandering.

Beweging naar een fossielvrije en circulaire samenleving

Inzet op en faciliteren van de reeds ingeslagen koers op het gebied van circulariteit; dit verder uitbouwen. Energievoorziening heeft potentie. Tegelijkertijd rekening houden met de status van de Waddenzee als Natura2000 gebied en Unesco Wereld Erfgoed. Voor de aanlanding van windenergie opgewekt op de Noordzee, hebben we een voorkeur voor een route oostelijk van de Nederlandse Waddeneilanden.

We houden de bereikbaarheid van de Waddeneilanden op peil op een wijze die een zo klein mogelijke impact heeft op de ecologische en landschappelijke kwaliteiten (verduurzaming vaarverbinding en verminderen impact onderhoud vaargeulen). Het vestigingsklimaat op de eilanden willen we versterken.

We hechten aan de totstandkoming van een duurzaam toekomstperspectief voor de visserijsector op de Waddenzee.

Beweging naar sterke steden en dorpen, in een leefbaar, vitaal en verbonden Fryslân

Inzet op kwaliteit van dorpen, recreatievoorzieningen van de eilanden.

Toerisme in balans met leefbaarheid, natuur en landschap.

Inzet op aantrekkelijk woon- en werkgebied als drager voor de leefbaarheid. De kwaliteit van de woningvoorraad laten aansluiten bij de eisen van de huidige en toekomstige bewoners; sociale en economische gebondenheid van bewoners blijft van belang vanwege de schaarste aan woningen op de eilanden. De vergrijzing is juist op de eilanden groot. Voor de leefbaarheid, het behoud van de voorzieningen en voldoende arbeidskrachten, is behoud van een gemêleerde bevolkingssamenstelling van belang.

De dijken en het kustfundament moeten op sterkte zijn en blijven om woongebieden te beschermen.

Landschap, erfgoed, gezondheid en veiligheid als overkoepelende opgaven

Inzet op het behouden van de status van de Waddenzee als Unesco Wereld Erfgoed. De waarde van het Waddengebied als levend landschap en van het cultureel erfgoed versterken door behoud en ontwikkeling.

De openheid van de Waddenzee als unieke waarde behouden.

Maritieme archeologie die bedreigd wordt door erosie en menselijk handelen beter beschermen, met name de scheepswrakken die vrij spoelen.

Inzet op een veilige leefomgeving i.r.t. de zeespiegelstijging.

7.2 Kleigebied Oostergo en Westergo, inclusief IJsselmeer

Water en bodemsysteem als fundament voor de bewegingen

Toewerken naar percelen met een vitale bodem en robuuste zoetwaterlenzen. Peilen verhogen om de toename van zoute kwel zoveel mogelijk tegen te gaan. Doorspoelen om de verzilting van het oppervlaktewater tegen te gaan. In de toekomst zal de doorspoeling minder worden, omdat er minder zoetwater beschikbaar is. Verzilting zal dan toenemen. Om tekort aan zoet water tegen te gaan, moet ruimte gezocht worden voor wateropslag.

In het IJsselmeer en langs de kust ervan werken we samen met het Rijk en gemeenten aan oplossingen voor waterveiligheid, voldoende zoetwater, klimaatadaptatie, natuurontwikkeling, waterkwaliteit, energieproductie, visserij, toerisme en recreatie.

Beweging naar een sterke landbouw en natuur in een klimaatbestendig Fryslân

Het zeekleigebied is een oud gebied. Hier zijn van oudsher vruchtbare landbouwgronden aanwezig; wel rekening houden met de verzilting en zo nodig aanpassen van de bedrijfsvoering hieraan.

Sloten verbreden en verondiepen om waterbalans te verbeteren en verdroging tegen te gaan; een mogelijkheid hierbij is de aanleg van greppelland. Aandachtspunt is om de geschiedenis van het landschap leesbaar te houden.

IJsselmeerkust en Waddenkust meer inzetten als klimaatlandschappen.

Beweging naar een fossielvrije en circulaire samenleving

Gebied met een goede productieomstandigheden voor de landbouw. Daarom kiezen we voor duurzame energieopwekking die weinig beslag legt op goede landbouwgronden. Kansen liggen

in een groter windcluster of energiehub in de stadsranden van Sneek, Leeuwarden of Harlingen. Aandachtspunten: cirkel defensie, Natura 2000 Waddenzee en Unesco. We zetten in op Harlingen als multimodaal overslagpunt nabij de zeehaven.

Beweging naar sterke steden en dorpen, in een leefbaar, vitaal en verbonden Fryslân

Aandacht voor vitaliteit van de regio. Daarom inzet op de bereikbaarheid van voorzieningen. Bouwen naar aard en schaal in de dorpen, waarbij geldt dat inbreiding gaat voor uitbreiding.

Landschap, erfgoed, gezondheid en veiligheid als overkoepelende opgaven

Inzet op het herkenbaar houden van de geschiedenis door o.a. de loop van wegen, (voormalige) dijken, waterlopen en de ligging van dorpen en steden. Dit verwijst nog naar het ontstaan als kwelder- of inpolderingsgebied. Koesteren van de Elfsteden, waarvan een groot deel op de klei liggen. Er zijn veel beschermde stads- en dorpsgezichten. Terpen, terpdorpen en boerderijerven in de openheid typeren het beeld van Wester- en Oostergo. Een cultuurhistorisch goed bedeed gebied met monumentale boerderijen, kerken, staten en stinsen. Inzet op een veilige leefomgeving i.r.t. zeespiegelstijging.

7.3 Veengebied: klei-op-veen-gebied, veenpolders en veenweidegebied

Water en bodemsysteem als fundament voor de bewegingen

Behoud van de veenbodem is van belang voor het hele grondwatersysteem van Fryslân. We zetten het Veenweideprogramma voort.

Beweging naar een sterke landbouw en natuur in een klimaatbestendig Fryslân

In stappen werken we toe naar een diversiteit aan water- en bodemomstandigheden. Overstappen naar deze diversiteit vergt zeker nog een generatie doorontwikkeling. Hier is een actief grondbeleid van de provincie van belang.

Beweging naar een fossielvrije en circulaire samenleving

Kansen voor combinaties van zonne-energie met waterberging of natte gronden. Benutting van een groenblauw hart van Fryslân voor circulariteit (telen van biobased bouwmaterialen).

Beweging naar sterke steden en dorpen, in een leefbaar, vitaal en verbonden Fryslân

De groenblauwe achtertuin van het Fries stedelijk netwerk.

Mogelijkheden voor nieuwe vormen van wonen op water.

Kansen voor uitbreiden van diverse vormen van waterrecreatie.

Landschap, erfgoed, gezondheid en veiligheid als overkoepelende opgaven

In het veengebied inzetten op het herkenbaar houden van de grotere landschappelijke kenmerken, zoals de dijken rondom de veenpolders waarmee grond werd herwonnen en die na droogmaking weer als landbouwgronden werden gebruikt. Kenmerkende opstreckende verkavelingspatronen (één richting). Vanwege de natuurlijke ondergrond is in het veengebied van oorsprong minder bebouwing dan in het kleigebied en op het zand. Natuurgebieden in dit deelgebied zijn vooral natte natuurgebieden van moeras(bos) tot meren.

7.4 Zandgebied: Noordelijke Wouden, Zuidelijke Wouden, (incl. beekdalen) en Gaasterland

Water en bodemsysteem als fundament voor de bewegingen

In de zandgebieden zetten we in op het water langer vasthouden en minder snel afvoeren om droogte te voorkomen. Dit kan door het toevoegen van sloten en groene landschapselementen (houden water vast). Vooral de beekdalen spelen in de Zuidelijke Wouden een belangrijke rol. Door de beekdalen stapsgewijs te vernatten (hoger peil) en de beek te verruimen, kan het water langer worden vastgehouden. Door deze vernatting kan het beekveen behouden worden, wat de sponswerking van de bodem ten goede komt.

Beweging naar een sterke landbouw en natuur in een klimaatbestendig Fryslân

Gemengd landbouwgebied met veeteelt en akkerbouw door ontwikkelen met (nieuwe) economische perspectieven voor de bedrijfsvoering (bijv. recreatie).
Ontwikkelen van de beekdalen naar nattere omstandigheden.

Beweging naar een fossielvrije en circulaire samenleving

Kansen liggen in ruimtelijke concepten voor energie, wonen en recreatie, die passen in het palet van landbouw en natuur in een besloten agrarisch cultuurlandschap.

Beweging naar sterke steden en dorpen, in een leefbaar, vitaal en verbonden Fryslân

Inzetten op een aantrekkelijk woongebied op de hogere zandgronden.
Inzetten op een gevarieerd recreatief aanbod in samenwerking met de provincie Drenthe.
Aandachtspunt: behoud van voldoende bedrijvigheid in de regio om werkgelegenheid en de daaraan gerelateerde leefbaarheid te waarborgen.

Landschap, erfgoed, gezondheid en veiligheid als overkoepelende opgaven

De zuidoostelijke flank van Fryslân bestaat uit de zuidelijke en noordelijke Wouden. Het zijn de uitlopers van het Drents plateau. Gletsjertongen vanuit het Drents plateau schuurden van het noordoosten naar het zuidwesten brede en ondiepe (beek)dalen uit, waar later natuurlijke waterlopen zoals de Linde, de Tsjonger en het Alddijp stroomden.
Inzetten op een evenwicht van functies in het besloten agrarisch cultuurlandschap van de Wouden.

Hoofdstuk 8 Vervolg

8.1 Vervolproces: naar een ontwerp Omgevingsvisie

In het vervolgtraject werken we toe naar een ontwerp Omgevingsvisie. Daarbij geven we nadere invulling aan de contouren uit de Contourenschets. Dit betekent dat we concrete keuzes maken en onderbouwde afwegingen formuleren binnen deze kaders.

Een belangrijk onderdeel in dit proces is de inzet van een Plan-MER. De Milieueffectrapportage wordt uitgebreid tot een Omgevingseffectrapportage (OER), waarin niet alleen de milieueffecten, maar ook de sociale en economische effecten (op hoofdlijnen) worden meegenomen. In deze OER worden verschillende scenario's en toekomstbeelden uitgewerkt. Deze combinatie biedt een integrale onderbouwing van de te maken keuzes.

Bij alle stappen in het proces geldt het effect op de brede welvaart als een belangrijk ijkpunt. Dit helpt ons om niet alleen naar ruimtelijke en milieutechnische aspecten te kijken, maar ook naar sociale, economische en culturele waarden die van invloed zijn op de leefomgeving van huidige en toekomstige generaties.

8.2 Aanpak volgende fase: regie, verkenning en bestuurlijke richting

In de volgende fase voert een breed kernteam de regie. De inhoudelijke verkenningen van alternatieve keuzemogelijkheden worden opgepakt door beleidsteams, ingericht rondom de drie bewegingen. Deze teams en het kernteam stemmen regelmatig af in het bouwstenenoverleg.

De beleidsteams brengen in beeld welke bestuurlijke keuzes nodig zijn om opgaven te laten slagen, welke richting wenselijk is bij de verdere concretisering, welk abstractieniveau past in de Omgevingsvisie en wat beter uitgewerkt kan worden in Omgevingsprogramma's. Ook worden in dit proces de stakeholders betrokken zoals gemeenten, it Wetterskip en maatschappelijke organisaties. Voor het ruimtelijk positioneren van opgaven (zoals locaties en zoekgebieden) organiseren ze onder andere *botsproeven*: verkennende sessies waarin mogelijke conflicten tussen opgaven worden onderzocht. Deze botsproeven vinden plaats binnen en tussen sectorale thema's, bewegingen en overkoepelende opgaven, en helpen bij het herkennen van spanningen in de totale ruimtelijke puzzel. Ontwerpend onderzoek en scenario-denken zijn hierbij belangrijke werkvormen.

De integrale analyses uit dit proces geven inzicht in waar ruimtelijke keuzes nodig zijn en hoe opgaven elkaar beïnvloeden. Ze helpen bij het stellen van prioriteiten en

bij het afwegen van keuzes in samenhang met bredere strategische doelen.

Portefeuillehouders worden vroegtijdig betrokken in het ontwerpproces. Ze reflecteren op de gesignaleerde vraagstukken uit de analyses en geven richting aan welke onderwerpen verder uitgewerkt moeten worden om tot goed afgewogen keuzes te komen. De alternatieven waarop deze keuzes gebaseerd zijn, worden beoordeeld via de OER en vormen zo de bouwstenen voor het voorkeursalternatief.

Dit voorkeursalternatief – naar verwachting een combinatie van elementen uit verschillende scenario's (zoals opgenomen in de RD) – bevat de strategische keuzes die de provincie vastlegt in de ontwerp-Omgevingsvisie. De bestuurlijke bespreking hiervan vindt plaats in gezamenlijke portefeuillehoudersoverleggen en strategische sessies.

Resultaat: een breed gedragen inzicht in de ruimtelijke en inhoudelijke vraagstukken én de strategische keuzes die richtinggevend zijn voor de verdere uitwerking van de Provinciale Omgevingsvisie (POVI).

8.3 Tijdsplanning

We streven er naar om begin 2026 de ontwerp Omgevingsvisie ter inzage te leggen, waarna besluitvorming door Provinciale Staten nog voor het zomerreces van 2026 plaats kan vinden.

Toelichting grondslagen

In dit document kunt u secties vinden die onleesbaar zijn gemaakt. Deze informatie is achterwege gelaten op basis van de Wet open overheid (Woo). De letter die hierbij is vermeld correspondeert met de bijbehorende grondslag in onderstaand overzicht.

J Art. 5.1 lid 2 sub e

Het belang van de openbaarmaking van deze informatie weegt niet op tegen het belang van de eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer van betrokkenen